

ARCHEOLOGISCHE EVALUATIE VAN HET BODEMARCHIEF TER HOOGTE VAN DIESTSESTRAAT 29 TE AARSCHOT (PROV. VLAAMS-BRABANT)

ARCHEOLOGIENOTA

VERSLAG VAN RESULTATEN

ABO Archeologische Rapporten 1474

Rapport opgemaakt door: Evelien Dirix

Mevrouwhofstraat 1a

3511 Hasselt

maart 2021

Projectnummer intern: 30171

Code Onroerend Erfgoed.: 2021A86

COLOFON

Titel

Archeologische evaluatie van het bodemarchief ter hoogte van Diestsestraat 29 te Aarschot (prov. Vlaams-Brabant)

Auteurs

Evelien Dirix

Projectnummer

- 30171 (intern)
- 2021A86 (Agentschap Onroerend Erfgoed)

Plaats en Datum

Hasselt, maart 2021

Reeks en nummer

ABO archeologische rapporten 1474

ISSN 2406-3940

RAPPORTFICHE

Versies		
<i>Versie</i>	<i>Datum</i>	<i>Status</i>
v0	27/01/2021	Interne draft
v1	07/02/2021	Externe draft
v2	11/02/2021	Definitieve versie
v3	01/03/2021	Interne versie/definitieve versie na weigering 1
v4	08/03/2021	Interne versie/definitieve versie na weigering 2
v5	15/03/2021	Interne versie/definitieve versie na weigering 3

Projectteam	
<i>Functie</i>	<i>Naam</i>
Projectleider	Evelien Dirix
Business Unit Manager	Toon Moeskops
Kwaliteitscontrole	Anouk Van der Kelen
General director	Patrick Hambach

INHOUD

DEEL 1	Verslag van Resultaten.....	7
1	Inleiding	7
1.1	Thesaurus.....	7
1.2	Administratieve gegevens	7
1.3	Locatie en beschrijving werken.....	7
1.4	Wettelijk kader.....	10
1.5	Doel van het onderzoek en onderzoeksstrategie.....	10
2	Aard van de bedreiging	11
2.1	Huidige situatie	11
2.2	Toekomstige situatie.....	14
3	Assessmentrapport: Landschappelijke analyse.....	18
3.1	Topografische situering.....	18
3.2	Bodemkundige situering	21
4	Assessmentrapport: Archeologische voorkennis	26
4.1	Historische situering van Aarschot en Langdorp.....	27
4.2	Inventarissen Onroerend Erfgoed.....	27
4.3	Cartografische en iconografische bronnen	34
4.4	Recente landschapsveranderingen	39
5	Besluit	41
5.1	Interpretatie en datering	41
5.2	Inschatting potentieel tot kennisvermeerdering	42
5.3	Samenvatting	43
6	Kwaliteitscontrole en ondertekening.....	44
7	Bibliografie	45

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: GRB met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	8
Figuur 2: Orthofoto met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	8
Figuur 3: Gewestplan met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	9
Figuur 4: Meest recente kadastrale toestand. (Bron: CadGIS / Geopunt, 2021)	9
Figuur 5: Voorgevel (Google Street view, 2018)	11
Figuur 6: Voorgevel (initiatiefnemer, 2020)	12
Figuur 7: Perceel 353F (initiatiefnemer, 2020)	12
Figuur 8: Perceel 353F en noordelijke zijgevel gebouw (initiatiefnemer, 2020)	12
Figuur 9: Perceel 353F en zuidelijke zijgevel burend gebouw (initiatiefnemer, 2020)	12
Figuur 10: Achtertuin met kelderramen (initiatiefnemer, 2020)	12
Figuur 11: Achtertuin (initiatiefnemer, 2020)	12
Figuur 12: Kelderplan bestaande toestand (initiatiefnemer, 2020)	13
Figuur 13: CC-snede van de bestaande toestand (initiatiefnemer, 2020)	13
Figuur 14: Toekomstplan (ABO nv, 2020)	15
Figuur 15: Plan nieuwe toestand kelder (initiatiefnemer, 2020)	15
Figuur 16: Plan nieuwe toestand gelijkvloers (initiatiefnemer, 2020)	16
Figuur 17: Voorgevel nieuwe toestand (initiatiefnemer, 2020)	16
Figuur 18: Doorsnede nieuwe toestand met liftschacht, kelder, micropalen en bestaande fundaties voorgevel (initiatiefnemer, 2020)	17
Figuur 19: Doorsnede nieuwe toestand met liftschacht en kelder (initiatiefnemer, 2020)	17
Figuur 20: De topografische kaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	18
Figuur 21: Digitaal Hoogtemodel (DHMVII) (1m) met aanduiding van het projectgebied en de waterlopen. (Bron: Geopunt, 2021)	19
Figuur 22: Digitaal Hoogtemodel (DHMVII) (1m) met aanduiding van het projectgebied detail. (Bron: Geopunt, 2021)	20
Figuur 23: NZ-hoogteprofiel. (Bron: Geopunt, 2021)	20
Figuur 24: WO-hoogteprofiel. (Bron: Geopunt, 2021)	20
Figuur 25: WO-hoogteprofiel 2. (Bron: Geopunt, 2021)	21
Figuur 26: Skyview (0,25m) met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	21
Figuur 27: Gedigitaliseerde bodemkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	22
Figuur 28: Gedigitaliseerde Tertiairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	23
Figuur 29: Detail van de eenheid die de onderstaande Quartairgeologische kaart kenmerkt (Bron: DOV 2021)	24
Figuur 30: Gedigitaliseerde Quartairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	24
Figuur 31: Bodemerosiekaart op perceelniveau met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	25
Figuur 32: Bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	25
Figuur 33: Weergave van de meldingen uit de Inventaris Onroerend Erfgoed in de directe omgeving van het projectgebied. (Bron: Inventaris Onroerend Erfgoed, 2021).	28
Figuur 34: Splitsing Diestse- en Tiensetraat rond 1940 (Bron: Aarschot Weleer, 2021).	28
Figuur 35: Alle CAI-meldingen in de directe omgeving van het projectgebied. (Bron: Centrale Archeologische Inventaris, 2021)	31

Figuur 36: Detail van de kaart van ‘Aescot’ van Jacob van Deventer met het projectgebied. (Bron: KBR)	34
Figuur 37: Fricxkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	35
Figuur 38: Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	35
Figuur 39: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	36
Figuur 40: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	37
Figuur 41: Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	37
Figuur 42: Poppkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	38
Figuur 43: Orthofotomozaïek uit 1971 met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	39
Figuur 44: Orthofotomozaïek uit 1990 met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	40
Figuur 45: Orthofotomozaïek uit 2000 met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)	40

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Overzicht ingrepen per niveau (initiatiefnemer, 2020)	14
Tabel 2: Geraadpleegde bronnen voor hoofdstuk 4.	26
Tabel 3: Tabel met de locatie van het onroerend erfgoed gelegen op of direct langs het projectgebied. (Bron: Inventaris Onroerend Erfgoed, 2018)	30
Tabel 4: Overzichtstabel CAI-locaties. (Bron: Centrale Archeologische Inventaris, 2021)	33
Tabel 5: Overzichtstabel bekrachtigde archeologienota's en nota's. (Bron: Centrale Archeologische Inventaris, 2021)	33

DEEL 1 VERSLAG VAN RESULTATEN

1 INLEIDING

1.1 THESAURUS

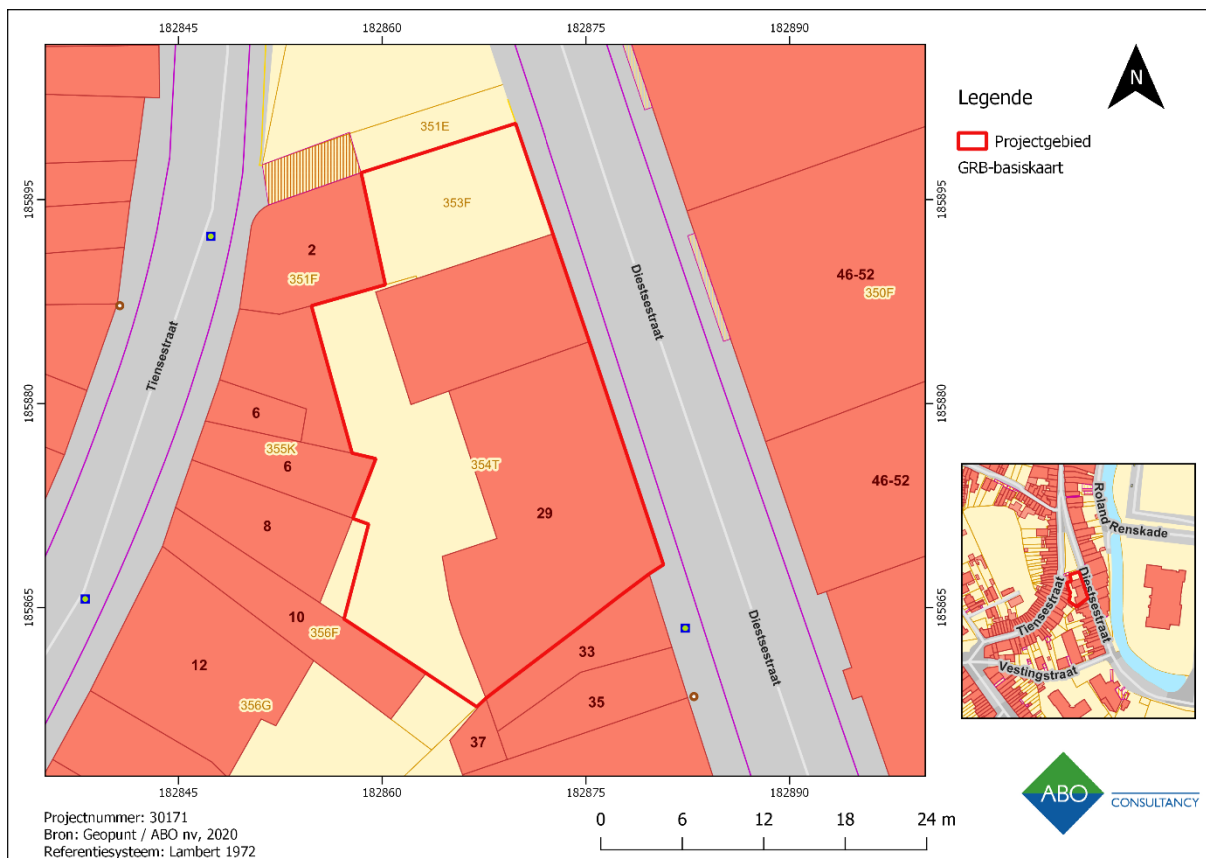
Bureauonderzoek, Aarschot, Diestsestraat, kennislacune, archeologische zone, hoog potentieel, middeleeuwen, Nieuwe Tijd, sloopbegeleiding, registratie kelders, proefputtenonderzoek, fasering.

1.2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode: 30171	Onroerend Erfgoed: 2021A86
ISSN-nummer	2406-3940
Erkend Archeoloog	ABO nv
Erkenningsnummer	OE/ERK/Archeoloog/2017/00167
Naam + adres projectgebied	
- Straat + nr.:	Diestsestraat 29
- Postcode:	3200
- Fusiegemeente:	Aarschot
- Land:	België
Lambert 72 coördinaten (EPSG:31370)	xMin,yMin 182854.791, 182880.715 xMax,yMax 185857.703, 185900.985
Kadaster	
- Gemeente:	Aarschot
- Afdeling:	2 (Aarschot)
- Sectie:	H
- Percelen:	24662H0354/00T000 en 24662H0353/00F000
Oppervlakten:	- totale projectgebied: ca. 680,57m ² - betrokken percelen: ca. 680,57m ²
Onderzoekstermijn	januari-februari 2021

1.3 LOCATIE EN BESCHRIJVING WERKEN

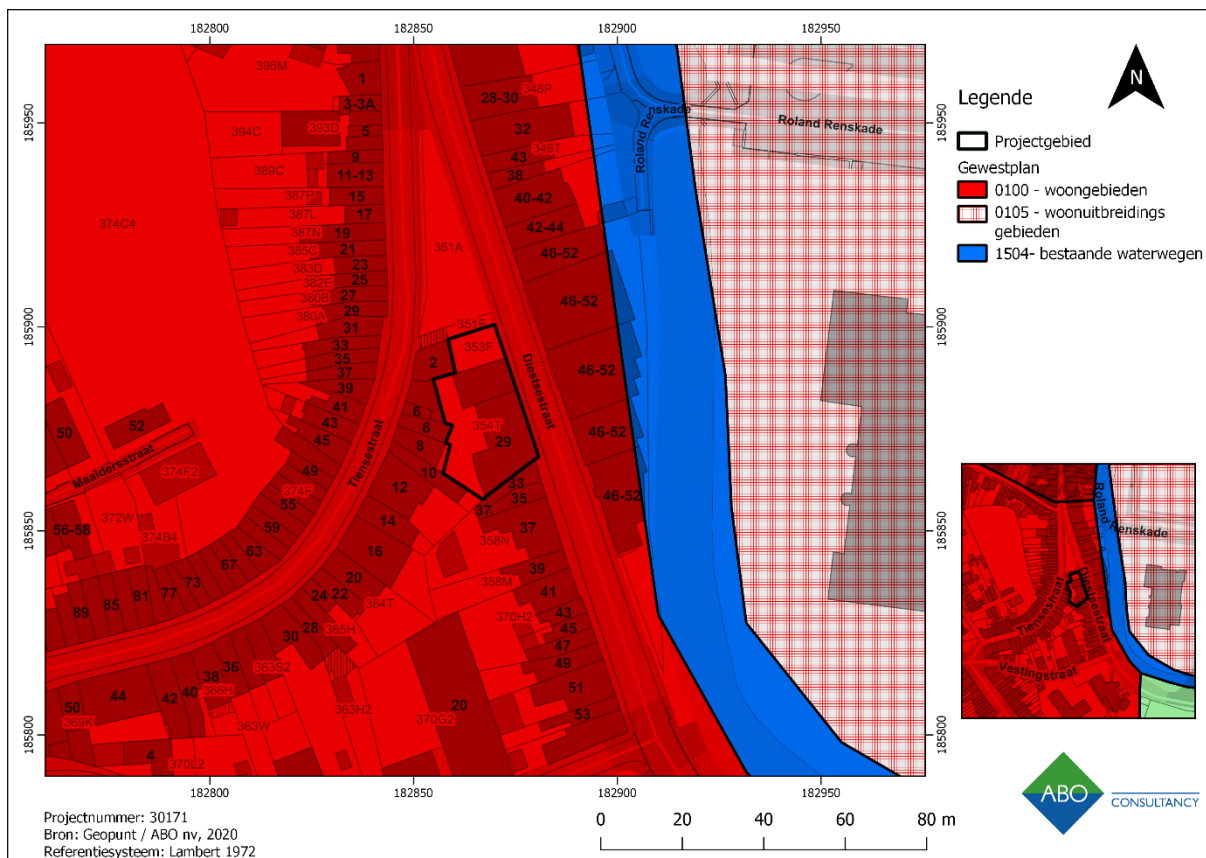
Deze archeologienota kwam tot stand naar aanleiding van de aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen aan Diestsestraat 29 te Aarschot, in de provincie Vlaams-Brabant (Figuur 1). Het projectgebied komt overeen met percelen 24662H0354/00T000 en 24662H0353/00F000 (Aarschot, afdeling 2, sectie H) dat gelegen is aan de Diestsestraat dat gelegen is in de zuidelijke zone van de historische stadskern (archeologische zone). Het terrein is momenteel grotendeels bebouwd. In totaal beslaat het projectgebied een oppervlakte van ca. 680,57m². Het terrein omvat bebouwing en een beperkte groene zone als tuingedeelte (Figuur 2). Deze archeologienota beschrijft de geplande aanvraag tot een grotendeelse sloop van het bestaande pand en de constructie van een nieuwbouw. Het projectgebied bevindt zich volgens het Gewestplan uitsluitend in woongebied (Figuur 3).

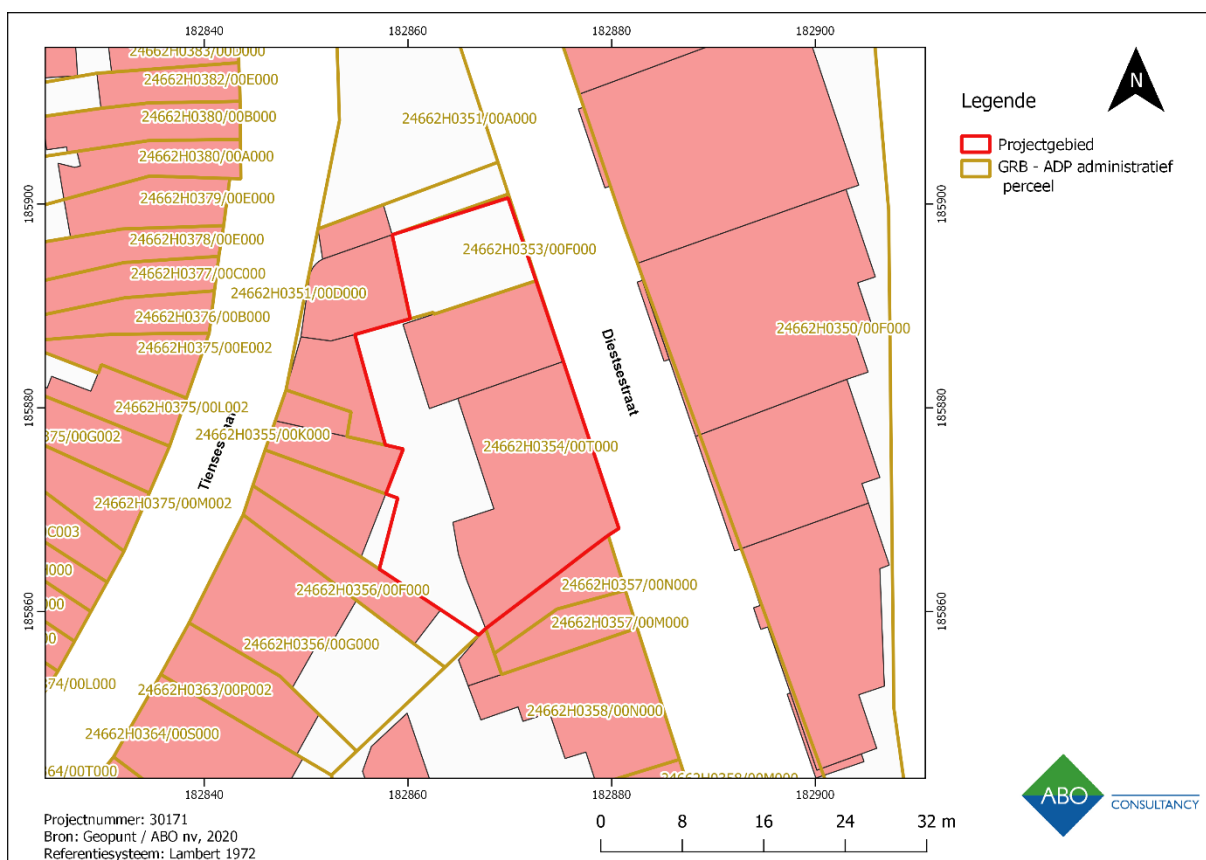
Figuur 1: GRB met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 2: Orthofoto met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 3: Gewestplan met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 4: Meest recente kadastrale toestand. (Bron: CadGIS / Geopunt, 2021)

1.4 WETTELIJK KADER

Het projectgebied bevindt zich buiten een definitief of tijdelijk beschermde archeologische site maar binnen een geïnventariseerde archeologische zone met name 'Historische stadskern Aarschot'¹. Verder valt het projectgebied eveneens buiten een zone waar geen archeologie te verwachten valt. *De omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen ligt volledig binnen woongebied, waarvan de betrokken percelen met een oppervlakte van ca. 680,57m² de drempelwaarde van 300m² heeft overschreden. De geplande ingrepen overschrijden tevens de vooropgestelde drempel van 100m².*

Omwille van de bovenstaande argumenten schijft het Onroerend Erfgoeddecreet voorafgaand aan een omgevingsvergunning de opmaak van een archeologienota voor die het archeologisch potentieel in de bodem evalueert. Deze evaluatie moet uitwijzen of een onderzoek met ingreep in de bodem mogelijk en wenselijk is voor deze percelen.

1.5 DOEL VAN HET ONDERZOEK EN ONDERZOEKSSTRATEGIE

Deze archeologienota heeft als doel na te gaan welke archeologische resten er te verwachten zijn ter hoogte van het projectgebied en in welke mate deze bedreigd worden door de nakende ingreep in de bodem. Het onderzoek in deze archeologienota heeft drie doelen.

- 1) Er wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel.
- 2) Er wordt nagegaan welke bewaring van deze resten te verwachten is.
- 3) Er wordt nagegaan welke impact van de geplande bodemingreep zal hebben op deze resten.

De gegevens, waarop het onderzoek is gebaseerd, vloeien voort uit de plannen aangeleverd door de initiatiefnemer en landschappelijke, bouwkundige en archeologische inventarissen en kaarten met de bedoeling steeds het archeologisch verwachtingsprofiel te confronteren met de aard van de geplande werken om zo de impact van deze werken op het bodemarchief te bepalen.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek wordt een advies geformuleerd omtrent een eventueel archeologisch vervolgonderzoek, een *in situ* bewaring of een vrijgave. De volgende stappen worden ondernomen om een archeologisch verwachtingsprofiel op te stellen:

- 1) Een studie van de bestaande en ontsloten landschappelijke gegevens plaatst het projectgebied in een breder landschappelijk kader (hfst. 3). Hiertoe werden zowel kaartmateriaal als literaire bronnen geconsulteerd.
- 2) Een studie van de bestaande en ontsloten historische en archeologische gegevens geeft inzicht in het archeologisch potentieel van het projectgebied (hfst. 4). Hierbij werden voornamelijk inventarissen onroerend erfgoed en historische kaarten geraadpleegd.

¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, 'Historische stadskern van Aarschot (vaststelling)'.

2 AARD VAN DE BEDREIGING

2.1 HUIDIGE SITUATIE

2.1.1 PERCEEL 354T

Het gebouw dateert vermoedelijk uit het eerste kwart van de 20ste eeuw en is opgetrokken als een volume van zeven traveeën en twee bouwlagen onder een pannen zadeldak, nok parallel aan de straat, in decoratieve baksteenbouw. De verzorgde bakstenen straatgevel op een hardstenen plint wordt getypeerd door verspringende gevelvlakken met lisenen en spaarvelden, verwerking van gele en zwarte baksteen voor de muurbanden, ontlastingsbogen en fries en decoratieve muurankers. Rechthoekige muuropeningen onder ijzeren I-balkjes met rozetten, de vensters zijn voorzien van een hardstenen dorpel. Er zijn tevens in de gevel verschillende opschriften te lezen die ingewerkt zijn als gecementeerde lintelen. Van links naar rechts leest het *'Vakschool Sekretariaat Lokaal der Kristene Sociale Werken Ons Huis'*. Het gebouw was de lokale afdeling van de Algemeen secretariaat der Christelijke sociale werken van België (1895-1973).

Ondanks de oudere gevel is het pand niet erkend als erfgoedkundig relevant maar is het wel opgenomen als waardevol gebouw met doel tot herbestemming in de recente RUP 'De Torens'. Volgens financiële gegevens werd de 'Vakschool' in 1956 opgericht als een vzw.²

Figuur 5: Voorgevel (Google Street view, 2018)

De huidige tuin is overwoekerd. Er is met zekerheid één kelderruimte aanwezig die uitgaat aan de straatkant. Een tweede kelderruimte is nog mogelijk aanwezig zo blijkt uit kelderramen die uitkomen in de achtertuin. Echter is er geen ingang aangetroffen.

2.1.2 PERCEEL 353F

Perceel 353F is een braakliggend terrein dat zich tussen puntgevels van burende gebouwen bevindt. De noordelijke puntgevel van Diestsestraat 29 geeft echter weg dat op deze locatie evenzeer een gebouw aanwezig was. Het is onbekend of enkel de bovengrondse elementen gesloopt werden of ook de ondergrondse.

² 'VRIJE VAKSCHOOL VAN DE KRISTEN WERKLIEDENBOND VZW - 0410.985.931 - Aarschot (3200)'.

Figuur 6: Voorgevel (initiatiefnemer, 2020)

Figuur 7: Perceel 353F (initiatiefnemer, 2020)

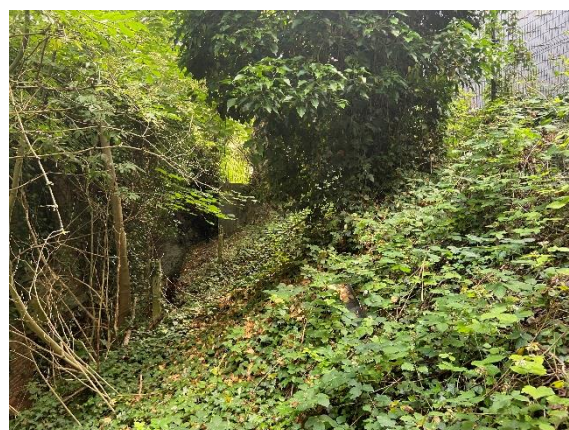
Figuur 8: Perceel 353F en noordelijke zijgevel gebouw (initiatiefnemer, 2020)

Figuur 9: Perceel 353F en zuidelijke zijgevel burend gebouw (initiatiefnemer, 2020)

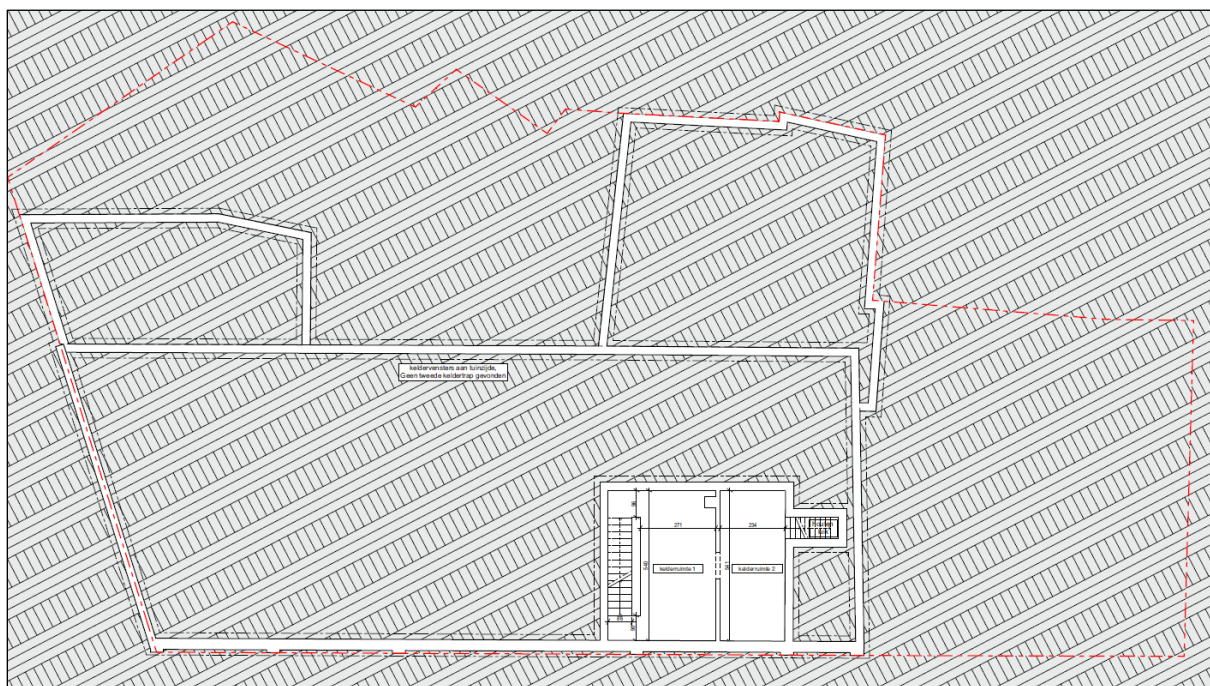

Figuur 10: Achtertuin met kelderramen (initiatiefnemer, 2020)

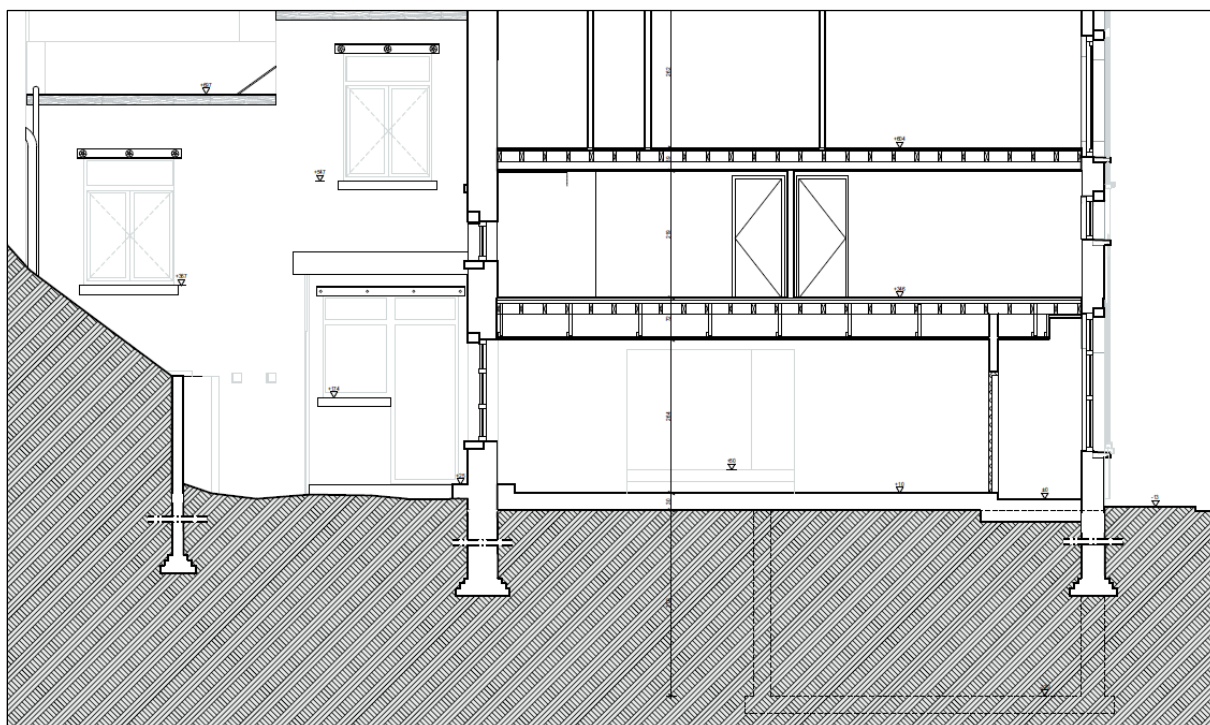

Figuur 11: Achtertuin (initiatiefnemer, 2020)

De **bestaande kelder** van nr. 29 kent een huidige diepte van *ca. 359cm t.o.v. de nulpas (18,55 TAW), vloerplaat inclusief*. De gekende kelder bevindt zich aan de straatkant. Aan de tuinzijde meer westelijker zit mogelijk een uitbreiding van deze kelder maar dit kan pas geverifieerd worden bij de afbraak van het gebouw wanneer een ingang aangetroffen is.

Figuur 12: Kelderplan bestaande toestand (initiatiefnemer, 2020)

Figuur 13: CC-snede van de bestaande toestand (initiatiefnemer, 2020)

2.2 TOEKOMSTIGE SITUATIE

2.2.1 PERCEEL 354T

Het bestaande gebouw op perceel 354T binnen het projectgebied zal gesloopt worden, enkel de voorgevel zal behouden blijven. Verder zal de aanwezige fundering en bestaande kelder verwijderd worden. Hierbij zullen significante nieuwe bodemingrepen plaatsvinden die een bedreiging vormen voor het (archeologisch) bodemarchief aangezien de geplande kelderverdieping ongeveer even diep zal ingepland worden dan de bestaande kelder maar zal het een significante grotere oppervlakte hebben.

De **bestaande kelder** wordt nu geraamd op een diepte van 339cm-MV tot op de vloer. De dikte van de huidige vloer (ca. 20cm) en de uitbraak van de keldervloer (ca. 10cm) komt de versterking van de bestaande kelder neer op ca. **369cm-MV**.

De **nieuwe kelder** zal ingepast worden op ongeveer **354cm-MV**, op een *betonnen funderingsplaat*. Er zal lokaal een diepere verdieping gebeuren voor de liftschacht tot ca. **464cm-MV**. De omtrek van de nieuwe kelder worden ondersteunt door **secanspalen**.³ Bijkomend worden **berlinerwanden** toegepast in functie van de grondkering.⁴ *De exacte specificaties van deze stabiliteitsinterventies moeten nog verder bepaald worden door een stabiliteitsonderzoek.*

2.2.2 PERCEEL 353F

Perceel 353F is heden onbebouwd maar zal evenzeer een nieuwe kelderverdieping krijgen, even diep als bij het bestaande gebouw 'Vakschool'. Het is op dit moment onduidelijk of op het terrein nog een vloerplaat of zelfs een ondergronds volume aanwezig is, afkomstig van het voormalige huis (zie Figuur 1 Figuur 34, p. 28). Figuur 34: Splitsing Diestse- en Tiensetraat rond 1940 (Bron: Aarschot Weleer, 2021).

Alle ontvangen ontwerpplannen worden apart meegeleverd in bijlage. Bij elke geplande ingreep wordt een archeologische buffer van ca. 50cm gerekend en dit om het bodemarchief maximaal in te kunnen schatten en eventueel te vrijwaren.

Locatie	Ingreep	Oppervlakte	Diepte ingreep	Maximale ingreep
Niveau 0 / +1 / +2 / etc.	sloop bestaand gebouw met inbegrip van de vloerplaat, met behoud van de voorgevel	412,63m ²	dikte vloerplaat nog te bepalen	n.v.t.
	bouw van een nieuwe constructie in 6 bouwlagen	609,59m ²	dikte vloerplaat nog te bepalen	n.v.t.
Niveau -1	verwijdering van de bestaande kelder	38,44m ²	ca. 369cm-MV	ca. 419cm-MV
	verwijdering bestaande kelder die niet onderzocht kon worden	?	nog te bepalen	nog te bepalen
	bouw van een nieuwe kelder	610,93m ²	kelder: ca. 354cm-MV liftkoker: ca. 464cm-MV	kelder: ca. 404cm-MV liftkoker: ca. 514cm-MV

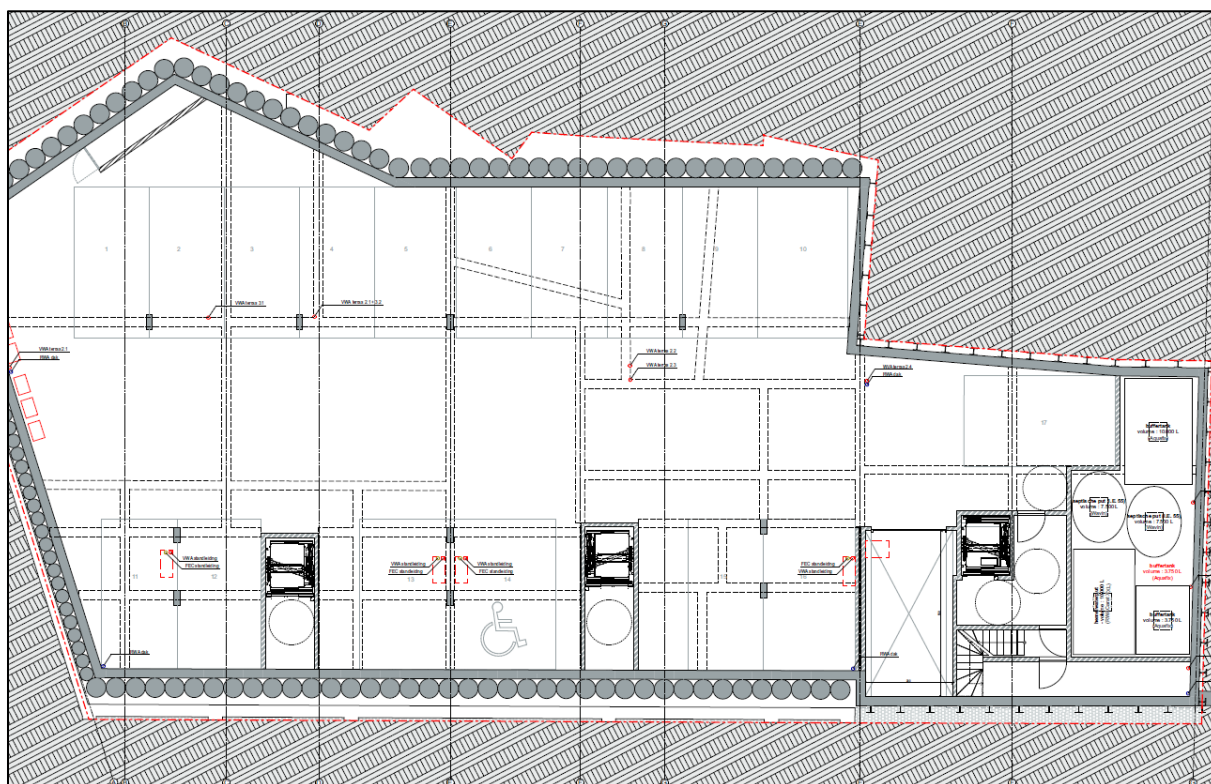
Tabel 1: Overzicht ingrepen per niveau (initiatiefnemer, 2020)

³ Deze techniek omvat de in situ (ter plaatse) vorming van beton- of groutpalen door middel van grondverwijdering doorheen een recupereerbare voerbuis. Een palenwand wordt gevormd door rakende (tangent) of snijdende (secant) palen die in een welbepaalde volgorde worden uitgevoerd. **Secanspalen** zijn zowel grond- als waterkerend. Bij secanspalenwanden wordt normaal gezien slechts één paal op twee gewapend. Bron: Smet Group, 'Secanspalen'.

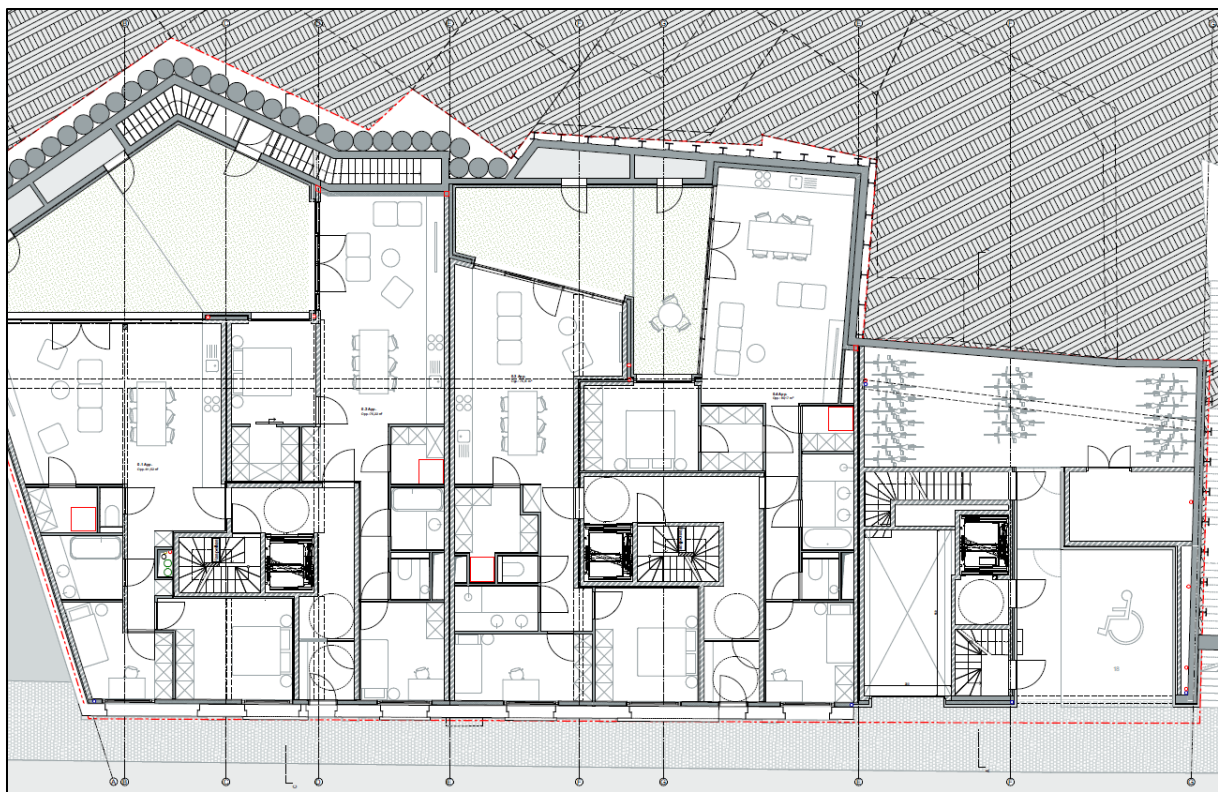
⁴ Een **berlinerwand** of Berlijnse wand is een damwandconstructie. H-profielen worden op een regelmatige afstand verticaal in de grond gebracht. Naarmate de ontgraving vordert, worden tussen de flenzen van de H-profielen houten balken, geprefabriceerde betonplaten of staalplaten geplaatst. Zo ontstaat een grondkerende constructie. Bron: Smet Group, 'Berlinerwanden'.

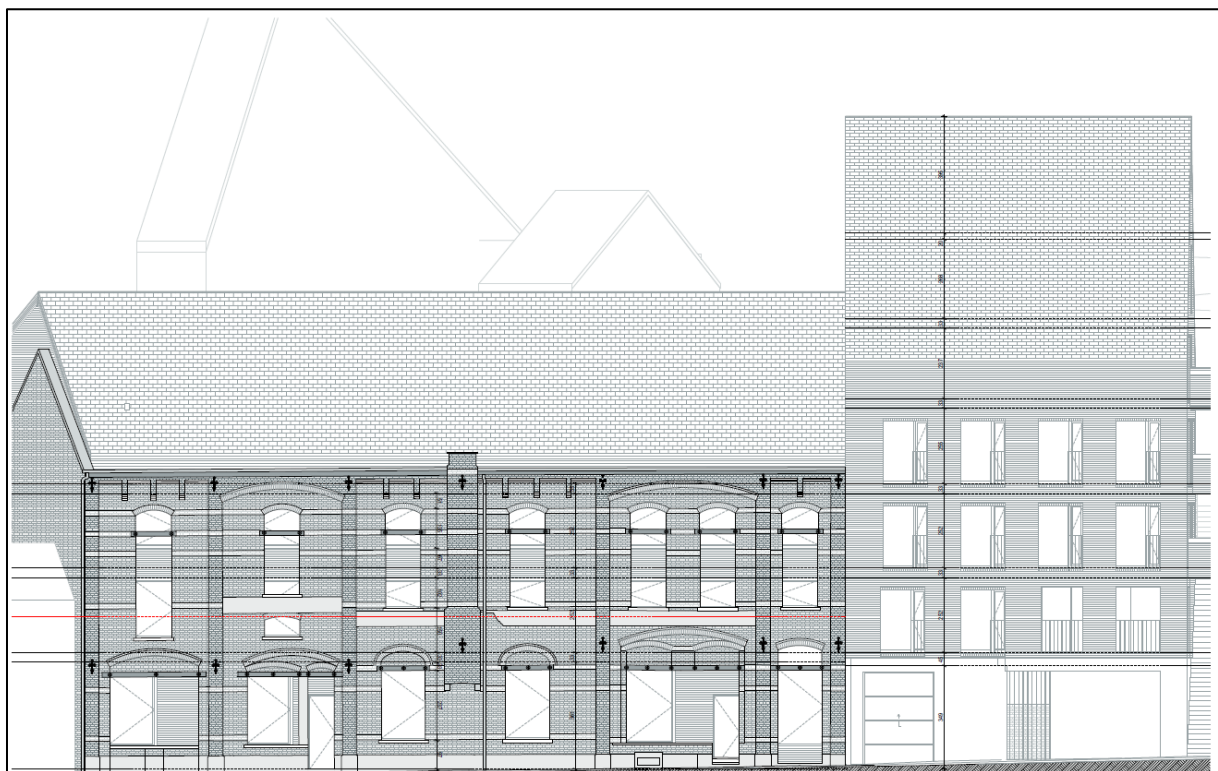
Figuur 14: Toekomstplan (ABO nv, 2020)

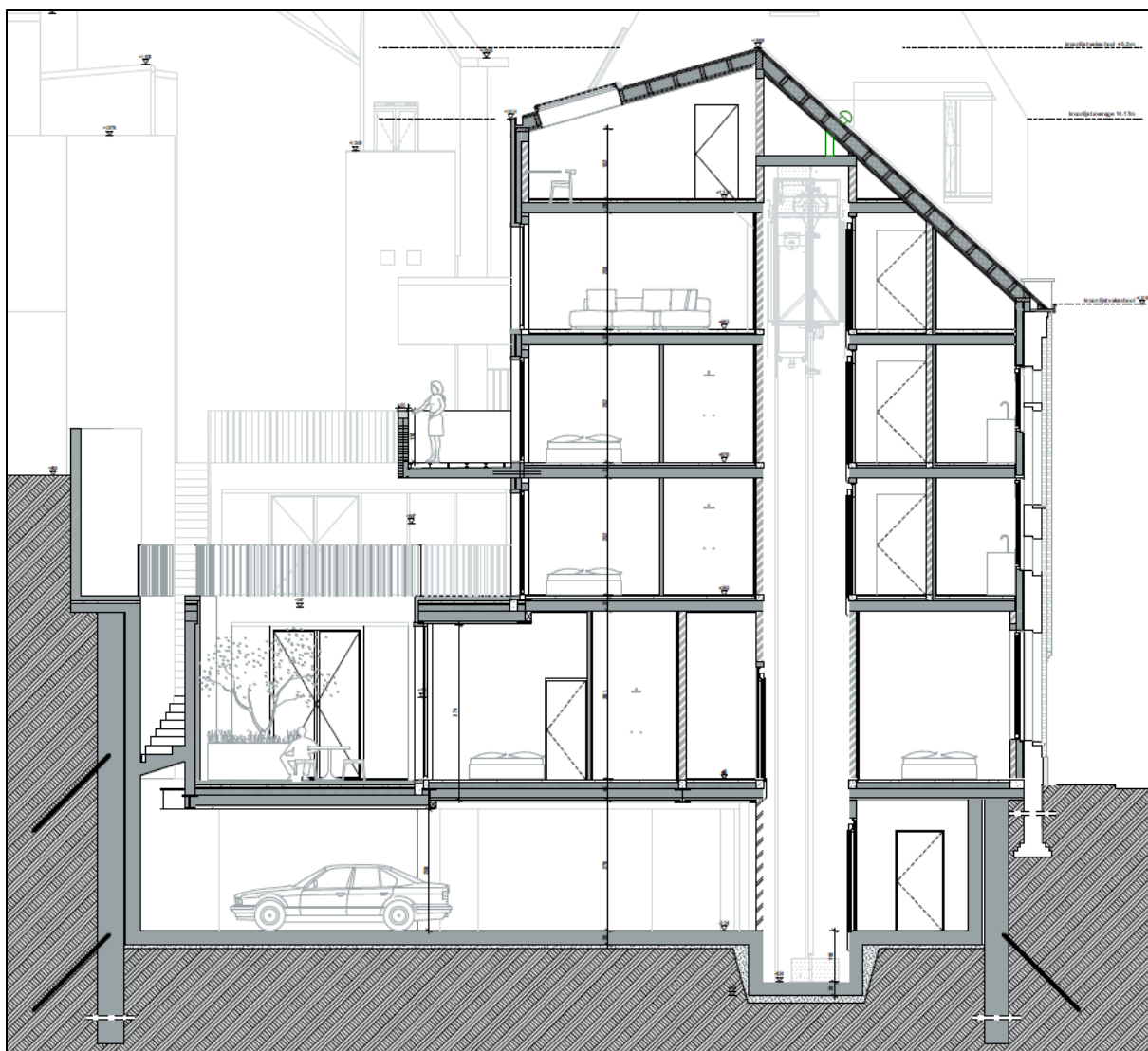
Figuur 15: Plan nieuwe toestand kelder (initiatiefnemer, 2020)

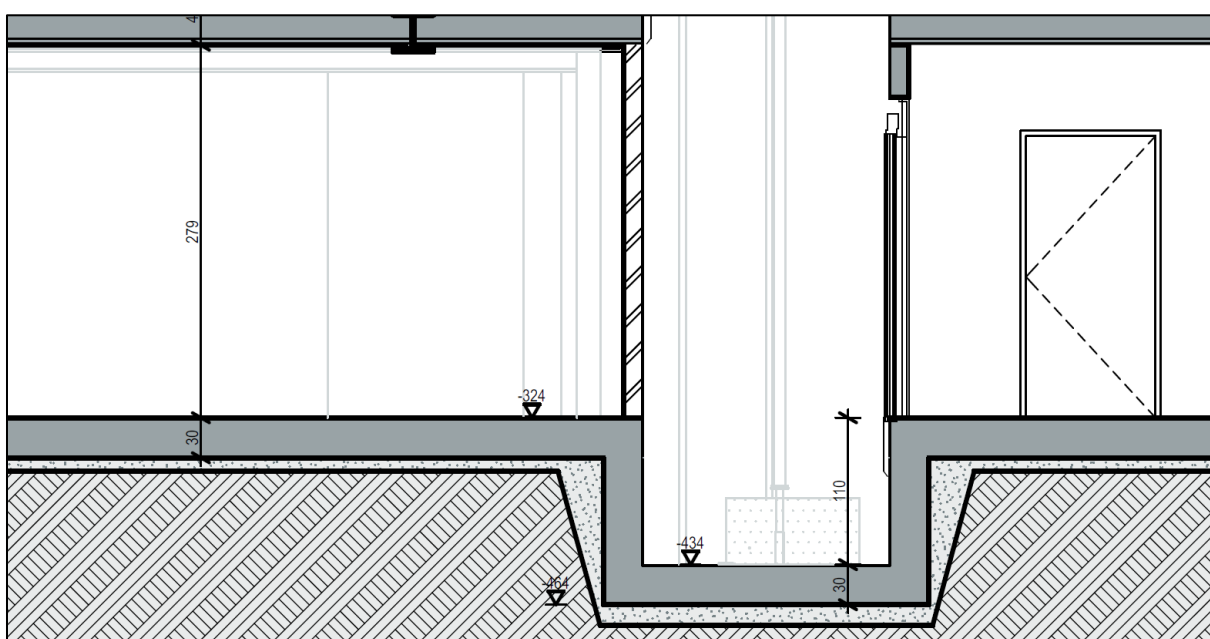
Figuur 16: Plan nieuwe toestand gelijkvloers (initiatiefnemer, 2020)

Figuur 17: Voorgevel nieuwe toestand (initiatiefnemer, 2020)

Figuur 18: Doorsnede nieuwe toestand met liftschacht, kelder, micropalen en bestaande fundaties voorgevel (initiatiefnemer, 2020)

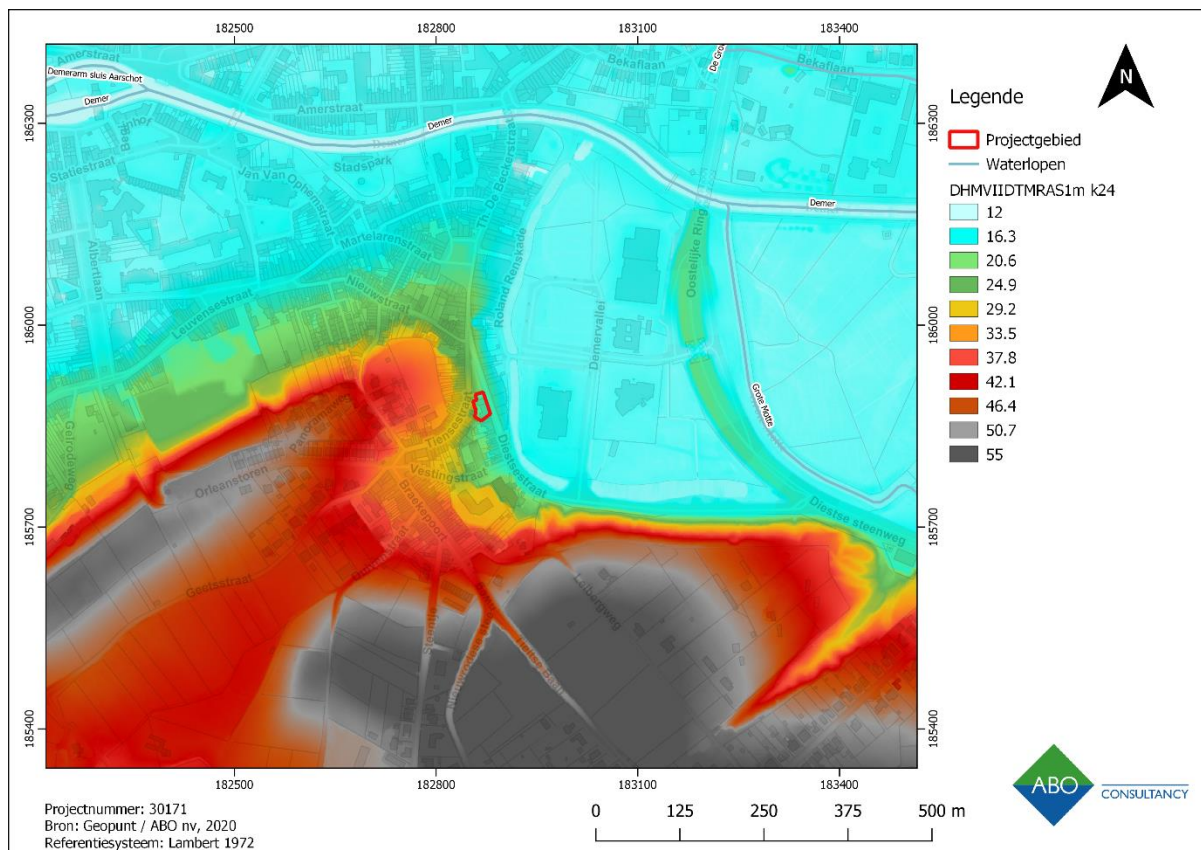

Figuur 19: Doorsnede nieuwe toestand met liftschacht en kelder (initiatiefnemer, 2020)

zanden (Zand van Diest). Het terugtrekken van de zee zorgde voor een oxidatie van dit glauconiet wat resulteerde in ijzerzandsteen. Verdere erosie van depressies tussen de zandbanken, zorgde voor een diepere insnijding van de Demer in het landschap. Dit zorgde op zich voor overstromingen waardoor riviersedimenten werden afgezet op de oevers (Demerterrassen).⁸

3.1.2 HOOGTEVERLOOP

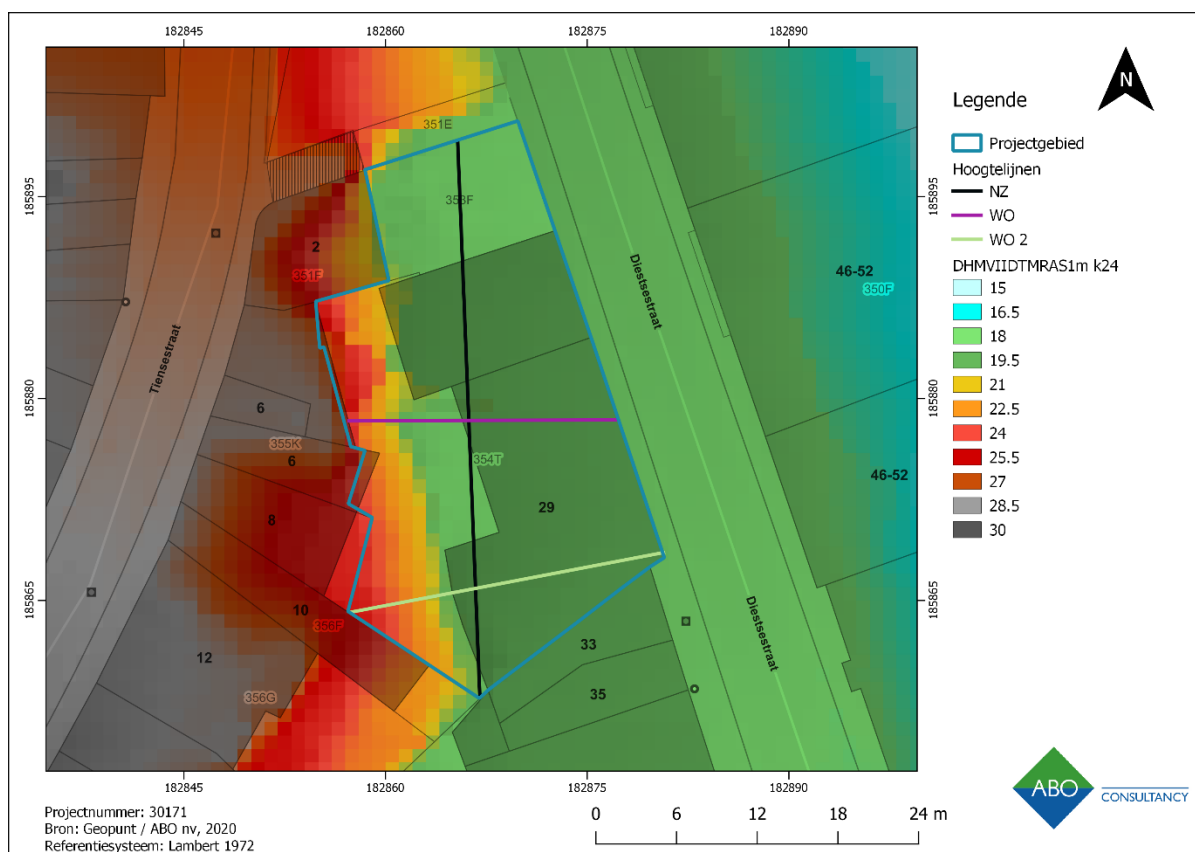
Het Digitaal Hoogtemodel geeft weer dat het projectgebied grotendeels gelegen is t.h.v. een gradiëntzone in de Demervallei, naar het zuiden opklimmend van de vallei van de Demer en Grote Laak tussen 12 en 20m-TAW (Figuur 21). Nog verder naar het zuidoosten toe stijgt het terrein tot ongeveer 55m-TAW ter hoogte van de Kouterberg-Kapittelberg (erfgoedlandschap). Er werd een NZ- en WO-profiel van het projectgebied genomen (Figuur 24 en Figuur 23).

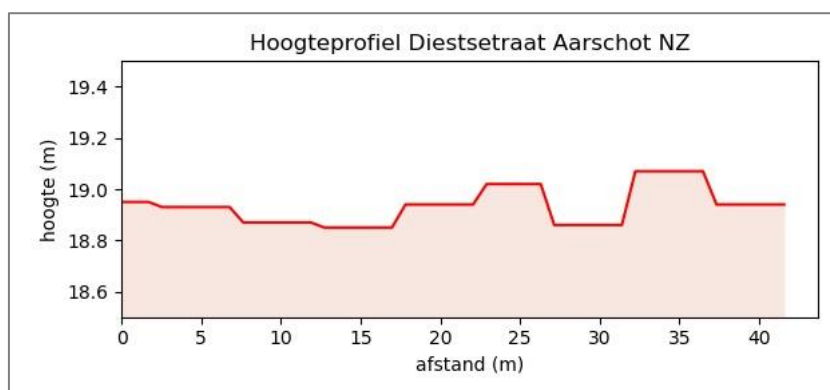
Figuur 21: Digitaal Hoogtemodel (DHMVII) (1m) met aanduiding van het projectgebied en de waterlopen.
(Bron: Geopunt, 2021)

De lokale Molenberg zorgt voor een significante lokale stijging tussen de Diestse- en Tiensestraat met een hoogteverschil tussen de straatniveaus van ca. 10m-TAW. De lokale hoogteverschillen tussen het dorpelpeil aan de Diestsestraat en de zuidwestelijke tuinzone bedraagt maar liefst 6,5m (hoogteprofiel WO 2) naar opmetingen door een landmeter. Het genomen hoogteprofiel duidt een verschil aan tussen ca. 25.5 en 18.21m-TAW van west naar oost (WO 2) (Figuur 25). Zie doorsnede bestaande toestand in aparte bijlage. Het NZ-hoogteprofiel heeft een quasi stagnerend verloop tussen 18,8 en 19,1m-TAW. (Figuur 23). Het WO-hoogteprofiel toont een aanzienlijker hoogteverschil tussen 21m aan de westelijke tuinzijde en 18,5m aan de Diestsestraat. Het terrein loopt met andere woorden minimaal 2,5m af van west naar oost op een afstand van 20m (Figuur 24).

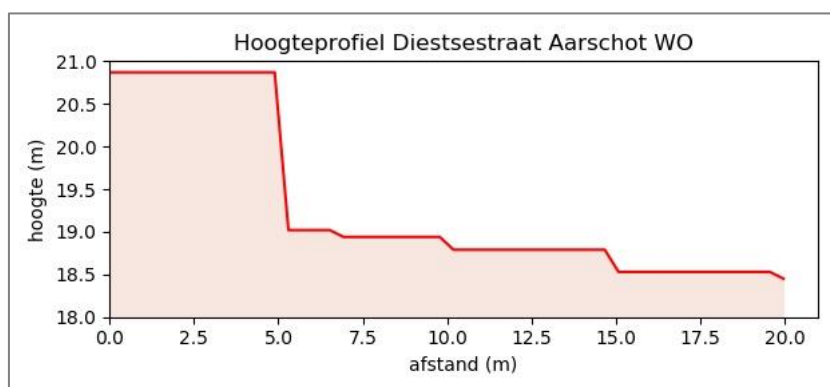
⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed, 'Demervallei tussen Aarschot en Diest'.

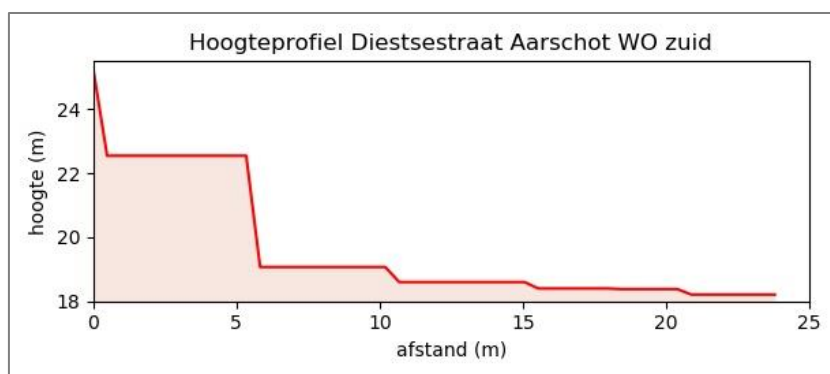
Figuur 22: Digitaal Hoogtemodel (DHMVII) (1m) met aanduiding van het projectgebied detail. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 23: NZ-hoogteprofiel. (Bron: Geopunt, 2021)

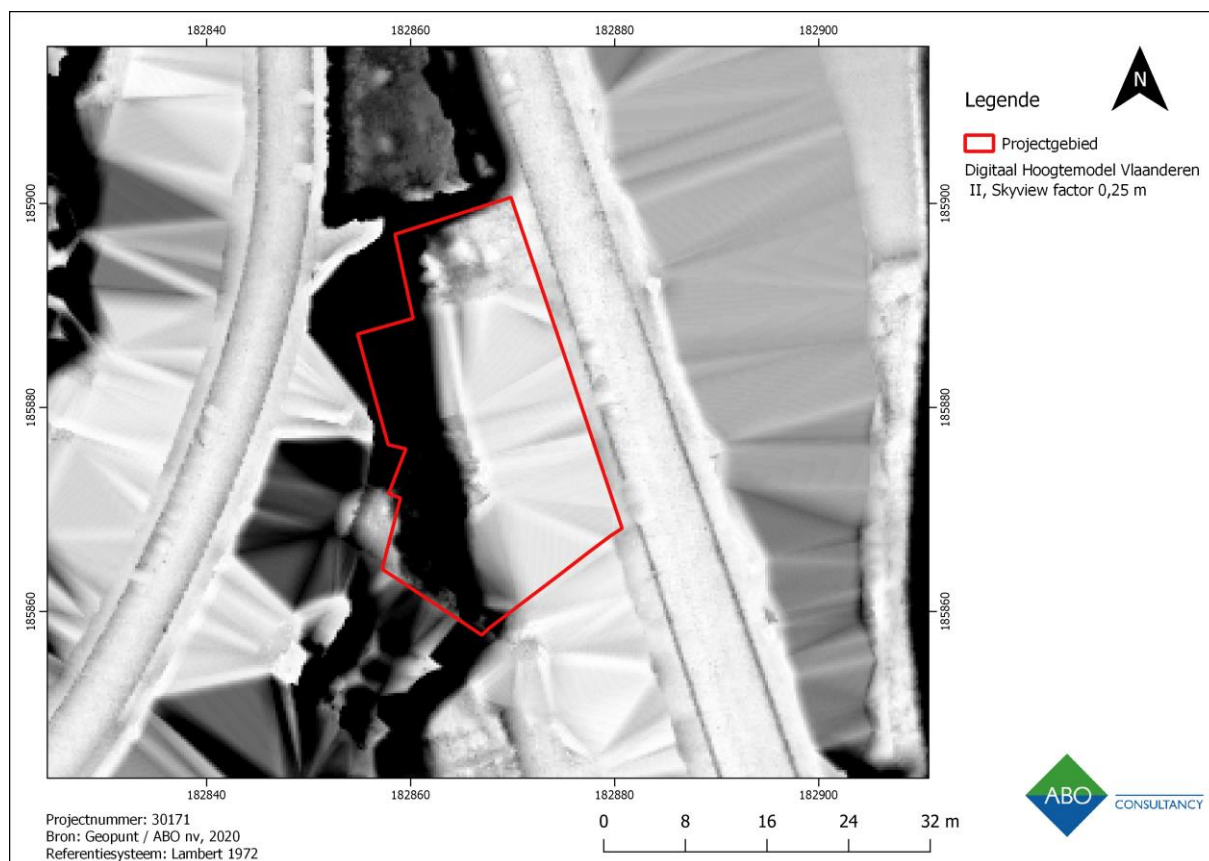

Figuur 24: WO-hoogteprofiel. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 25: WO-hoogteprofiel 2. (Bron: Geopunt, 2021)

Op de onderstaande Skyview met resolutie van 0,25m op basis van het DHMVIIDTMRAS1m, kaart 24 zijn de hoogteverschillen tussen de westelijke zijde en oostelijke zijde van het projectgebied zeer zuidelijk merkbaar (Figuur 26). De ingrepen ter hoogte van de bestaande bebouwing zijn hoofdzakelijk antropogeen. De Skyview bevestigt hier bij de eerder geanalyseerde DHM, maar doet nu meer vermoeden dat er nog verharding of eventuele ondergrondse constructies aanwezig zijn op perceel 353F.

Figuur 26: Skyview (0,25m) met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

3.2 BODEMKUNDIGE SITUERING

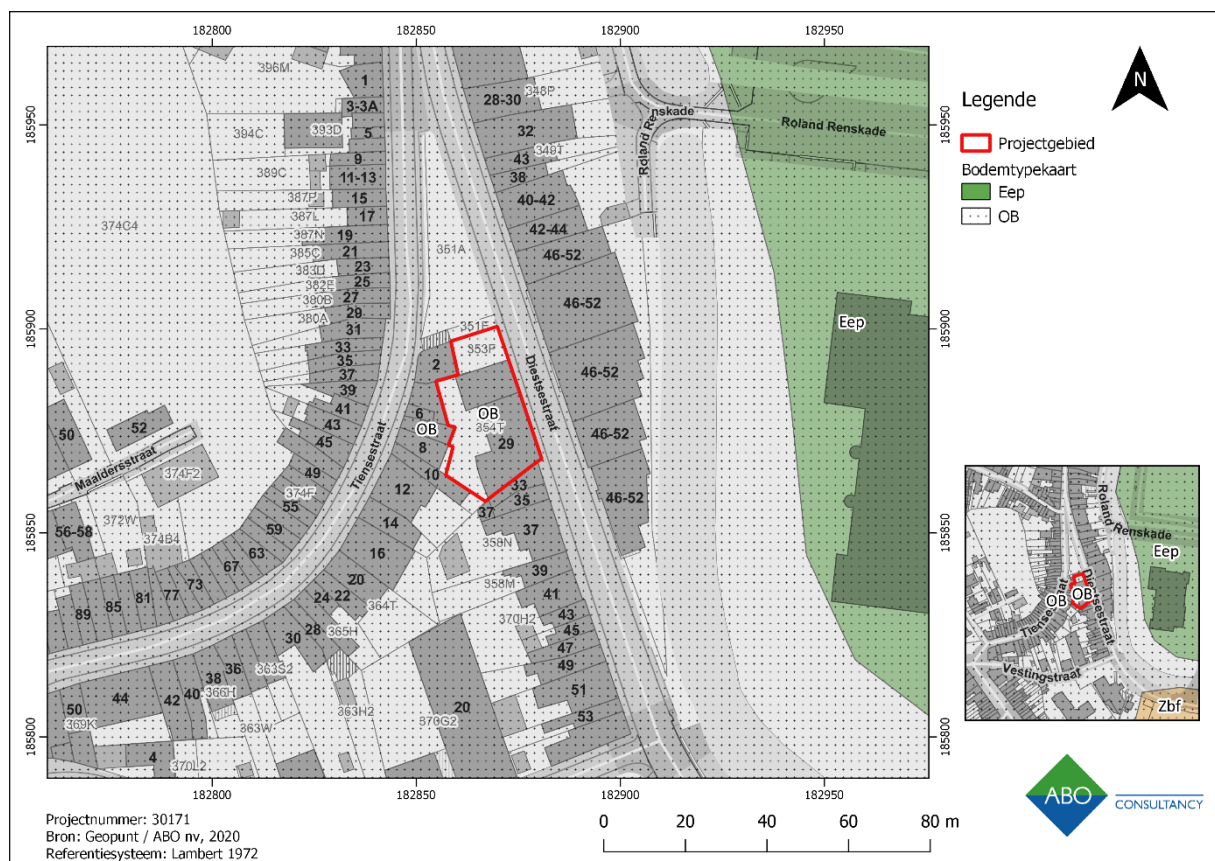
3.2.1 BODEMTYPE

Ter hoogte van het projectgebied komt er enkel de OB-kartering voor. **OB-bodems** zijn gronden waarvan het originele bodembestand niet gekend is of sterk beïnvloed is door bebouwing. Ten oosten van het

projectgebied toont de bodemkaart echter nog wel de mogelijke aanwezigheid van bodemtypes Eep en Zbf.

Eep-bodems zijn sterk gleyige kleibodems met reductiehorizont. De bodems hebben recente alluviale afzettingen zonder profielontwikkeling. Onder de Ap-horizont komt een roestige C-horizont voor die overgaat in een volledig gereduceerde ondergrond. Dergelijke bodems hebben een permanente hoge grondwaterstand.⁹

Zbf-gronden droge zandgronden met weinig duidelijk humus en/of ijzer B horizont. De bodems die als Zbg gekarteerd werden verschillen morfologisch niet van de Zag gronden tenzij door het eventueel voorkomen van roestverschijnselen op meer dan 90 cm diepte. De Zbg gronden zijn droge zandgronden die voorkomen in vlakke streken en die niet excessief ontwaterd zijn. Onder landbouwkundig gebruik is de bouwvoor ongeveer 25 cm dik en rust op een restant van de uitgeloopte E-horizont. De Podzol B is dikwijls verkit. Wanneer de gronden diep vergraven zijn ten gevolge van bosexploitatie zijn de horizonten sterk verweerd en is de oppervlakkige humushorizont sterk gevlekt; onder bos is de bovengrond niet alleen heterogeen maar ook humusarm. Roestverschijnselen beginnen tussen 90 en 120 cm.¹⁰

Figuur 27: Gedigitaliseerde bodemkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

3.2.2 TERTIAIR GEOLOGISCHE KAART

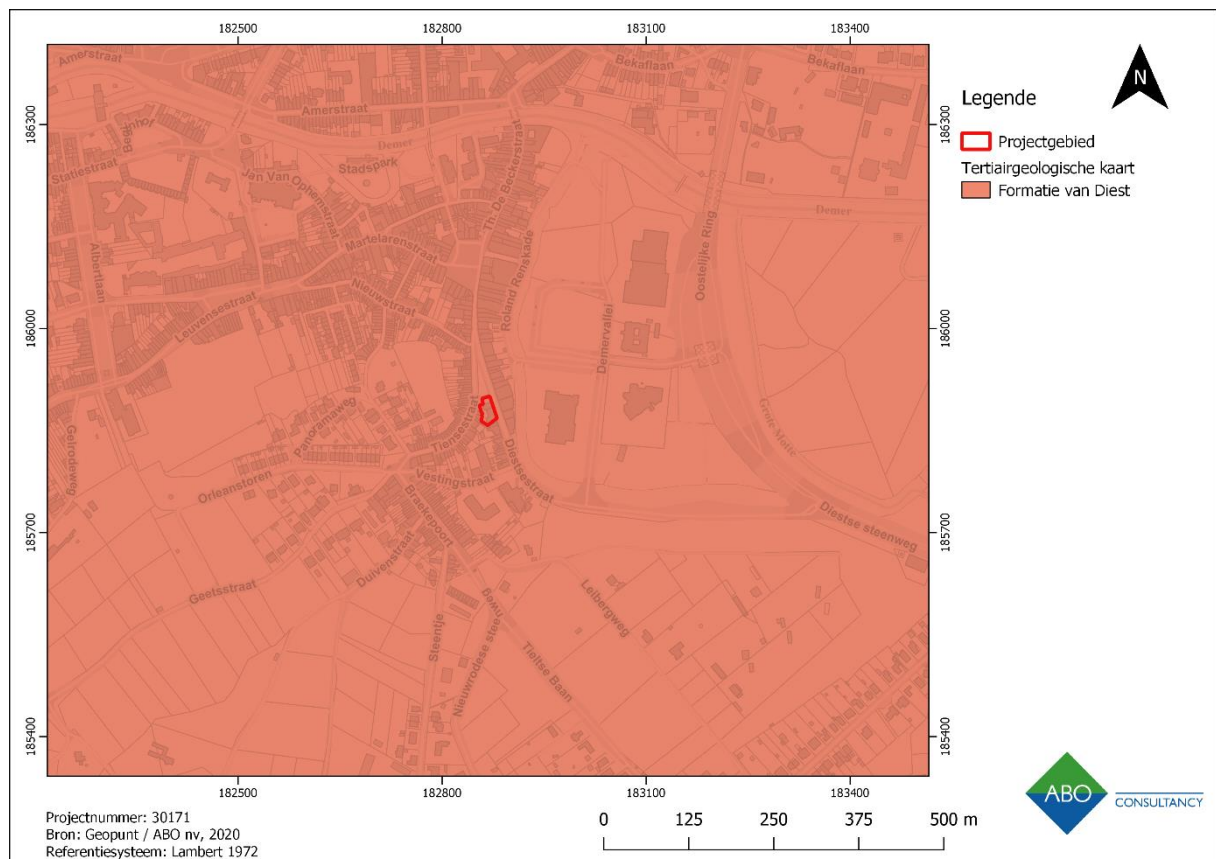
Het projectgebied ligt op de tertiaire afzettingen van de **Formatie van Diest (Di)**. De formatie werd gevormd tijdens de geologische tijdperken Tortonien en Vroeg-Messinien (ongeveer 11 tot 7 miljoen jaar geleden, in het late Mioceen) en dagzoomt in de provincies Brabant, Antwerpen en Limburg. Ze

⁹ Baeyens en Scheys, *Verklarende tekst bij het kaartblad Aarschot 75 W, 64*.

¹⁰ Van Ranst en Sys, *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*, 130.

werd gevormd tijdens de laatste grote transgressie van de zee vanuit het noorden, waarbij een groot deel van de landmassa van wat tegenwoordig België heet onder water viel.

Plaatselijk kan de formatie in erosieve geulen meer dan 100 meter dik zijn, maar meestal is ze minder dik. De formatie bestaat uit groenig tot bruinig grof zand, dat glauconiet bevat maar weinig fossielen. Soms worden echter haaientanden gevonden. De formatie is erg homogeen en vertoont vaak sterke sporen van bioturbatie. Het stratotype bevindt zich bij de plaats Diest, waar de formatie ook naar genoemd is. De ijzerzandsteen werd lokaal gewonnen als ijzererts. Vanwege de resistentie tegen verwerking is de zandsteen de kern van de getuigenheuvels in de Vlaamse Ardennen. De formatie wordt soms opgedeeld in twee leden: de Zanden van Dessel en de Zanden van Deurne. De Formatie van Diest ligt op de meeste plaatsen boven op de Vroeg-Miocene formaties van Bolderberg en Berchem. Boven op de Formatie van Diest kunnen de Pliocene formaties van Kattendijk en Kasterlee liggen. De Formatie van Diest werd ingevoerd in de literatuur door de Belgische geoloog André Dumont in 1839. In de tijd dat de relatieve ouderdom van de formatie nog niet duidelijk vaststond werd het tijdperk waarin ze gevormd werd wel het Diestiaan (Diestien) genoemd. (Figuur 28) ¹¹.

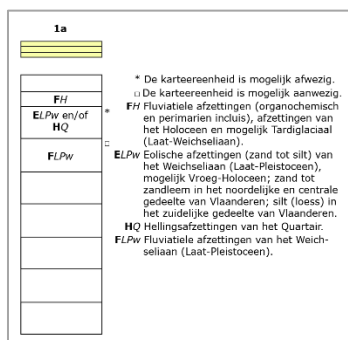
Figuur 28: Gedigitaliseerde Tertiairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

3.2.3 QUARTAIR GEOLOGISCHE KAART

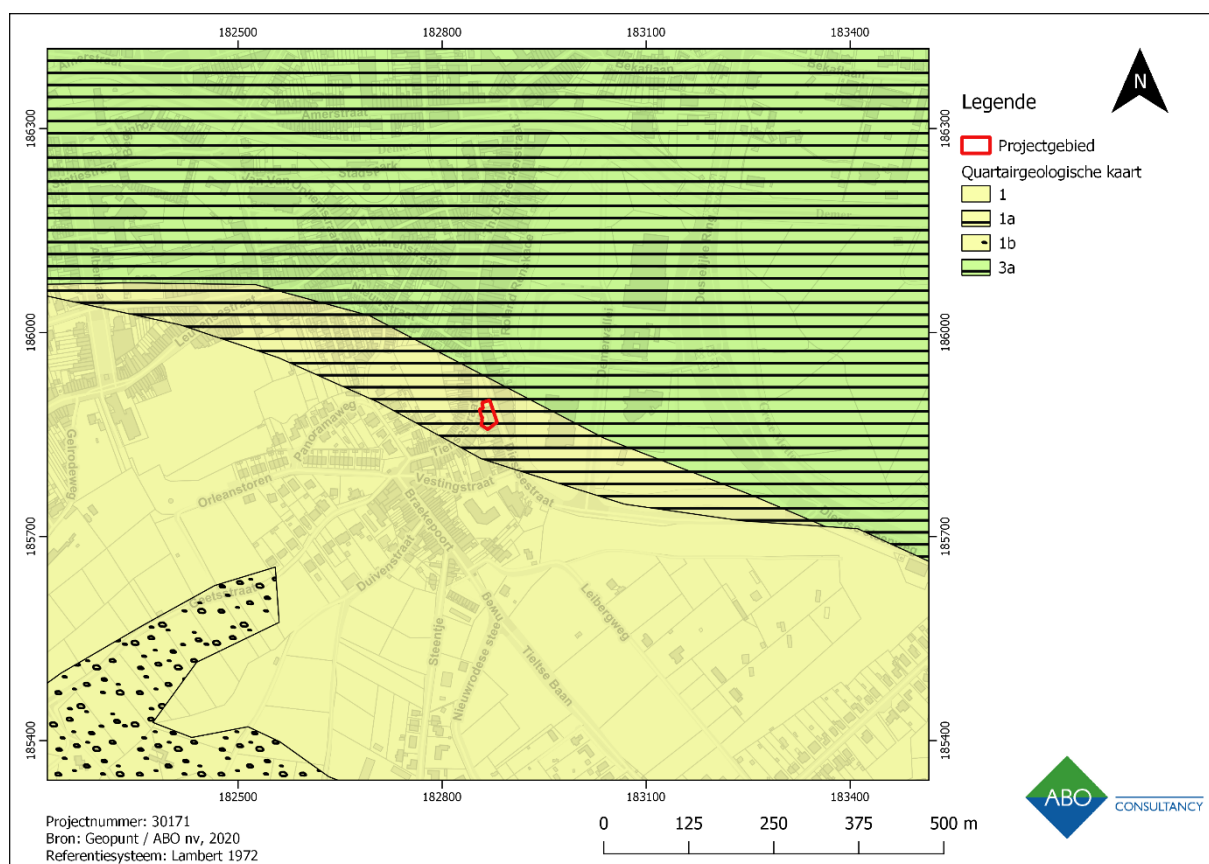
De quartairgeologische sequentie ter hoogte van het projectgebied bestaat grotendeels uit **type 1a**. Dit type bestaat uit Fluviair afzettingen van het Weichseliaan dat werd afgedekt door het eolisch zand uit type 1 (eolisch zand (ELPw) en leem uit het Weichseliaan en/of hellingsafzettingen uit het Quartair

¹¹ Gullentops en Wouters, *Delfstoffen in Vlaanderen*, 20, 88; Laga, Louwyte, en Geets, 'Paleogene and Neogene Lithostratigraphic Units (Belgium).', 144.

(HQ) (**type 1**)). Als toplaag heeft type 1a echter nog bijkomende fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk het Tardiglaciaal.

Figuur 29: Detail van de eenheid die de onderstaande Quartairgeologische kaart kenmerkt (Bron: DOV 2021).

Figuur 30: Gedigitaliseerde Quartairgeologische kaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

3.2.4 BODEMEROSIEKAART

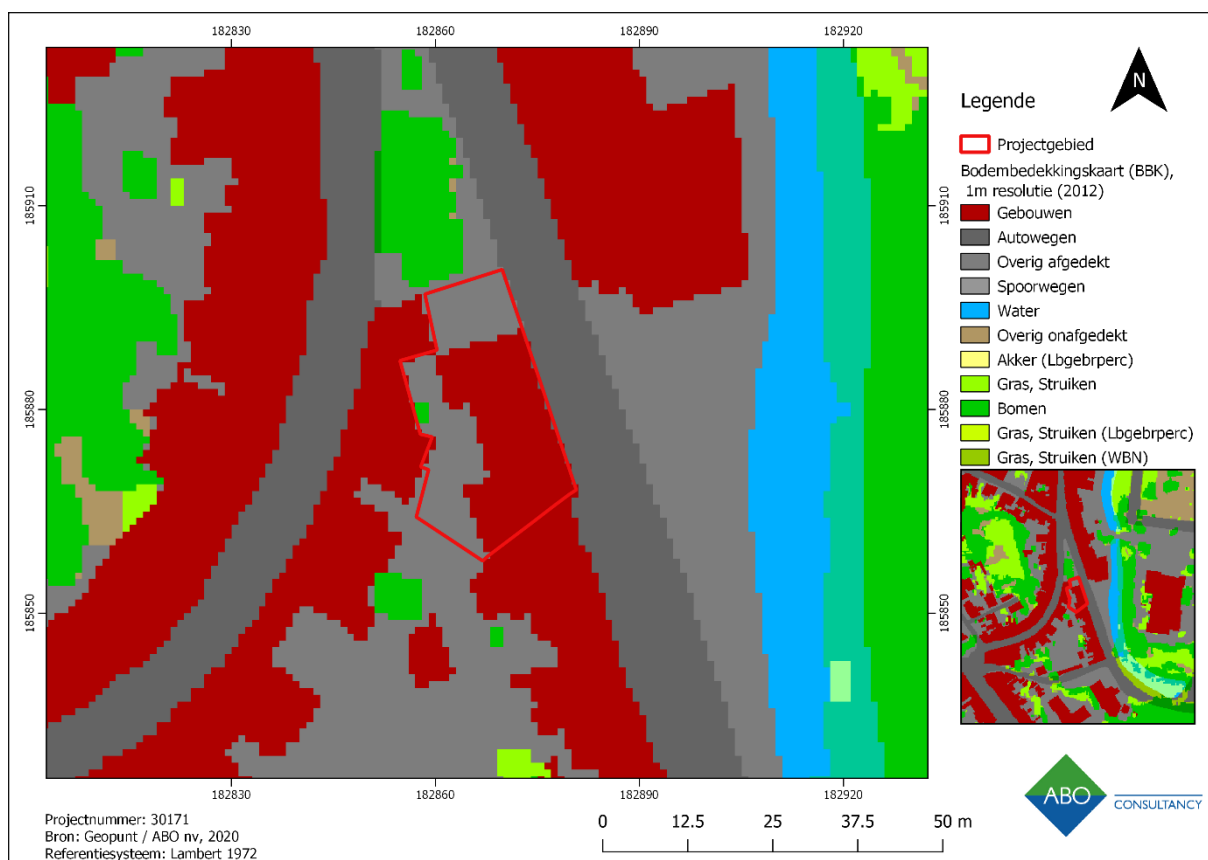
De potentiële bodemerosie is niet gekarteerd ter hoogte van het projectgebied. Ten zuidoosten ervan toont de kaart wel enkele zones met de kartering 'zeer laag' (Figuur 31).

3.2.5 BODEMBEDEKKINGSKAART

Het projectgebied en haar omgeving worden gekenmerkt door een wegennetwerk en een hoge densiteit aan bebouwing (rood), voornamelijk aaneengesloten bebouwing. Ten oosten van het projectgebied is de verlegging van de Demer en een groene zone zichtbaar, de kaart bevestigt hier de grb (Figuur 32).

Figuur 31: Bodemerosiekaart op perceelniveau met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 32: Bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

4 ASSESSMENTRAPPORT: ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Geraadpleegde bronnen met betrekking tot archeologische voorkennis	Toelichting
Inventarissen	
Zone waar geen archeologie te verwachten valt	Relevant, cf. 4.2.2
Archeologische vooronderzoeken in de omgeving	Relevant, cf. 4.2.3
Inventaris Bouwkundig Erfgoed	Relevant, cf. 4.2.1
Centrale Archeologische Inventaris	Relevant, cf. 4.2.2
Cartografische bronnen	
Kaart van Aarschot van Deventer (ca. 1550)	Relevant, cf. 4.3.1
Fricxkaart (ca. 1712)	Onvoldoende gedetailleerd, cf. 4.3.2
Ferrariskaart (1771-1778)	Relevant, cf. 4.3.3
Primitief kadasterplan (ca. 1830)	Relevant, cf. 4.3.4
Atlas der Buurtwegen (1841)	Relevant, cf. 4.3.5
Vandermaelen kaarten (1846-1854)	Relevant, cf. 4.3.6
Poppkaart (1842-1879)	Relevant, cf. 4.3.7
Topografische kaart van België (1873)	Niet relevant
Topografische kaart van België (1904)	Niet relevant
Topografische kaart van België (1939)	Niet relevant
Topografische kaart van België (1969)	Niet relevant
Topografische kaart van België (1981)	Niet relevant
Topografische kaart van België (1989)	Niet relevant
Orthofotomozaïek	
Kleinschalig, zomeropnamen, panchromatisch, 1971	Relevant, cf. 4.4
Kleinschalig, zomeropnamen, kleur, 1979-1990 (1986)	Relevant, cf. 4.4
Middenschallig, winteropnamen, kleur, 2000-2003	Relevant, cf. 4.4
Middenschallig, winteropnamen, kleur, 2005-2007	niet relevant
Middenschallig, winteropnamen, kleur, 2008-2011	niet relevant
Grootschalig, winteropnamen, kleur, 2013-2015	niet relevant
Grootschalig, winteropnamen, kleur, meest recent	relevant

Tabel 2: Geraadpleegde bronnen voor hoofdstuk 4.

4.1 HISTORISCHE SITUERING VAN AARSCHOT EN LANGDORP

4.1.1 HET HISTORISCH STADSCENTRUM VAN AARSCHOT

Het projectgebied bevindt zich in de historische stadskern van Aarschot. De stad zelf komt een eerste maal in de geschreven bronnen voor in 1107 als *'Aerescod'*. Volgens Gysseling is het toponiem een samenstelling van de Germaanse woorden *'arunu-'* (arend) en *'skauta'* ('een beboste hoek van hoger land uitspringend in moerassig gebied').¹² Ceulemans aan de andere kant beweert dat het een samentrekking is van het Germaanse woord voor water (are) en het Frankische woord voor 'afgeperkte ruimte' (scot).¹³ De schrijfwijze zal nog evolueren naar Arescot (1139), Arscot (1146) en Aerscoet (1201) vooraleer de huidige schrijfwijze in acht werd genomen.¹⁴

Eén van de oudste vermeldingen van de stad is opgetekend in een tekst uit 1125 waarin Arnold I, de erfelijke graaf van *Arscot*, meerdere landen, weiden en bossen schonk aan de abdij van Affligem. In 1179 ging het graafschap naar de hertog van Brabant. De Aarschotse graven bouwden in de 12de eeuw een waterburcht op de Weerdedonk in de alluviale vlakte (burcht Schoonhoven). Iets meer naar het noordoosten werd het kerkje van Weerde opgericht dat dienst deed als slotkapel van de burcht en als parochiekerk voor de inwoners van Aarschot. Tijdens de bestuursperiode van deze eerste graven was Aarschot nog een kleine nederzetting, ontstaan op een veilige plaats achter een Demermeander. Tijdens de overheersing van de hertogen van Brabant (1179-1284) werd Aarschot in 1194 tot stad verheven waardoor ze behoorde tot de oudste steden van Brabant. De stad werd voorzien van een aarden wal en gracht aan de zuidwestkant, terwijl de Demer aan de andere zijde voor een natuurlijke verdedigingsgordel zorgde. Van deze eerste, waarschijnlijk aarden wal, zijn geen sporen bewaard gebleven.¹⁵

Uit de pre-middeleeuwse periode werd in de historische stadskern van Aarschot tot nu toe zo goed als niets aangetroffen. Nochtans werden in de omgeving, op de aangrenzende heuvels en valleien, niet alleen artefacten uit het paleo-, meso- en neolithicum maar ook uit de Bronstijd en IJzertijd gevonden.¹⁶ Ten noordoosten van de historische stadskern trof men in een zandgroeve op de Gijmelberg in de vorige eeuw de restanten van een urnengravelveld aan.¹⁷ In de Martelarenstraat, vlakbij de Grote Markt zouden tijdens graafwerken in 1953 twee ijzertijdurnen zijn boven gehaald. Romeinse vondsten zijn eveneens uit de streek gekend, maar werden tot nu toe nog niet in de stad aangetroffen. Archeologische vondsten uit de vroegmiddeleeuwse periode ontbreken volledig in de stadskern, hoewel Aarschot zijn oorsprong vond in de Karolingische tijd op de Weerdedonk, een rivierduin, ten oosten van het latere centrum.¹⁸

4.2 INVENTARISSEN ONROEREND ERFGOED

4.2.1 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

Volgens de Inventaris Bouwkundig Erfgoed bevindt er zich slechts één erfgoedwaarde op het projectgebied met name *'Historische stadskern van Aarschot'* (ID 11873). De perimeter werd in 2016

¹² Gysseling, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, 34.

¹³ Ceulemans, Van Hees, en Van Hees, *Aarschot 800 jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld. Deel 1*.

¹⁴ Gysseling, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, 34.

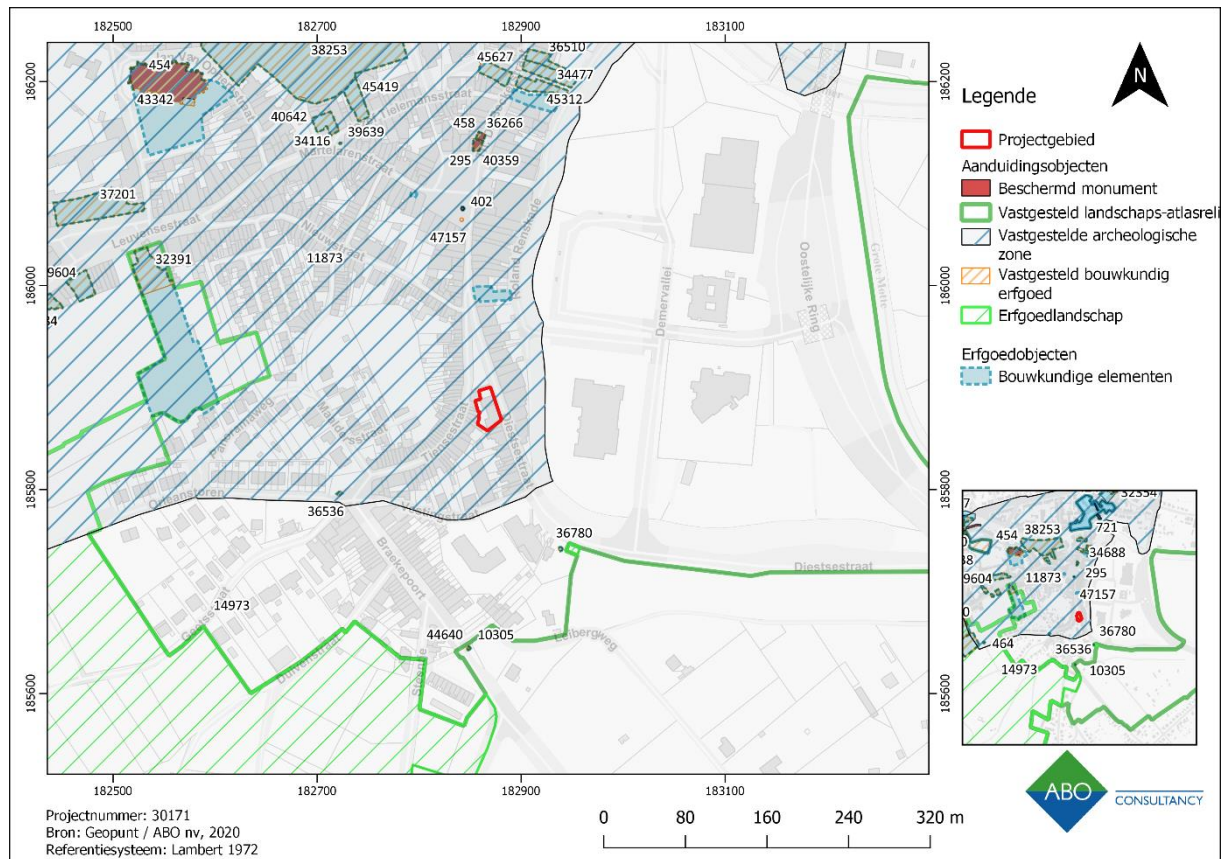
¹⁵ Ceulemans, Van Hees, en Van Hees, *Aarschot 800 jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld. Deel 1*; Agentschap Onroerend Erfgoed, 'Historische stadskern van Aarschot'.

¹⁶ Vermeersch, *Steentijd materiaal uit het noordelijk Hageland. Deel I - Tekst*.

¹⁷ Mertens, 'Een urnengravelveld te Aarschot-Langdorp (Brabant)'.

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed, 'Historische stadskern van Aarschot'.

vastgesteld op basis van de contouren van de verloren gegane stadswallen, omwalling en stadsgrachten.¹⁹

Figuur 33: Weergave van de meldingen uit de Inventaris Onroerend Erfgoed in de directe omgeving van het projectgebied. (Bron: Inventaris Onroerend Erfgoed, 2021).

De inventaris heeft geen vermelding van het pand op nr. 29. Wel wordt het in de 'RUP De Torens' vermeldt als zeer waardevol.

Over het voormalige gebouw op perceel 353F is weinig geweten. De postkaart hieronder van de eerste decennia van de 20ste eeuw toont in de verte het huidige gebouw aan nr. 29 en een gewit gebouw met twee bouwlagen onder een zadeldak ter hoogte van het huidige onbebouwd noordelijke perceel.

Figuur 34: Splitsing Diestse- en Tiensetraat rond 1940 (Bron: Aarschot Weleer, 2021).

¹⁹ Ibid.

In de directe omgeving van het projectgebied zijn er enkele erfgoedwaarden te vermelden, met toch vooral een focus in de stadskern van Aarschot, rondom het oude centrum en het Sint-Elisabeth gasthuis (zie Tabel .4)

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de gekende elementen uit de Inventaris Onroerend Erfgoed op het projectgebied en in de dichte omgeving ervan.

ID	Adres	Naam	Bescherming
Op het projectgebied			
11873	Aarschot (Aarschot)	Historische stadskern van Aarschot	Vastgestelde archeologische zone
In de dichte omgeving van het projectgebied			
14973	Aarschot (Aarschot)	Kouterberg-Kapittelberg	Erfgoedlandschap
10305	Aarschot, Langdorp, Rillaar (Aarschot), Diest, Kaggevinne, Molenstede (Diest), Averbode, Messelbroek, Testelt, Zichem (Scherpenheuvel-Zichem)	Demervallei tussen Aarschot en Diest	Vastgesteld landschapsatlasrelict
402	Grote Markt (Aarschot)	Waterpomp	Beschermd monument
36780	Diestsestraat zonder nummer (Aarschot)	Oorlogsmonument	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
40642	Capucienenstraat zonder nummer (Aarschot)	Domein Het Drossaerde	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
34116	Jozef Tielemansstraat 61 (Aarschot)	Stadswoning	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
454	Kard. Mercierstraat (Aarschot)	Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw	Beschermd monument
295	Grote Markt Zonder nummer (Aarschot)	Oorlogsgedenkteken	Beschermd monument
45419	Jozef Tielemansstraat 47 (Aarschot)	Burgerhuis	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
40359	Grote Markt zonder nummer (Aarschot)	Oorlogsmonument	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
43342	Kard. Mercierstraat zonder nummer (Aarschot)	Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
37201	Leuvensestraat 35, Leuvensestraat 37, Leuvensestraat 39, Leuvensestraat 41, Leuvensestraat 43, Leuvensestraat 45, Leuvensestraat 47,	Geheel van wederopbouwoningen	Vastgesteld bouwkundig erfgoed

	Leuvensestraat 49, Leuvensestraat 51, Leuvensestraat 53, Leuvensestraat 55, Leuvensestraat 57, Leuvensestraat 59, Leuvense		
39639	Jozef Tielemansstraat zonder nummer (Aarschot)	Armpomp	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
36536	Orleanstoren zonder nummer (Aarschot)	Elektriciteitscabine	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
458	Grote Markt 1 (Aarschot)	Sint-Rochustoren	Beschermde monument
38253	Capucienstraat 11 (Aarschot)	Capucijnenklooster	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
32391	Leuvensestraat 50 (Aarschot)	Dekenij	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
47157	Grote Markt zonder nummer (Aarschot)	Armpomp	Vastgesteld bouwkundig erfgoed
36266	Grote Markt 1 (Aarschot)	Sint-Rochustoren	Vastgesteld bouwkundig erfgoed

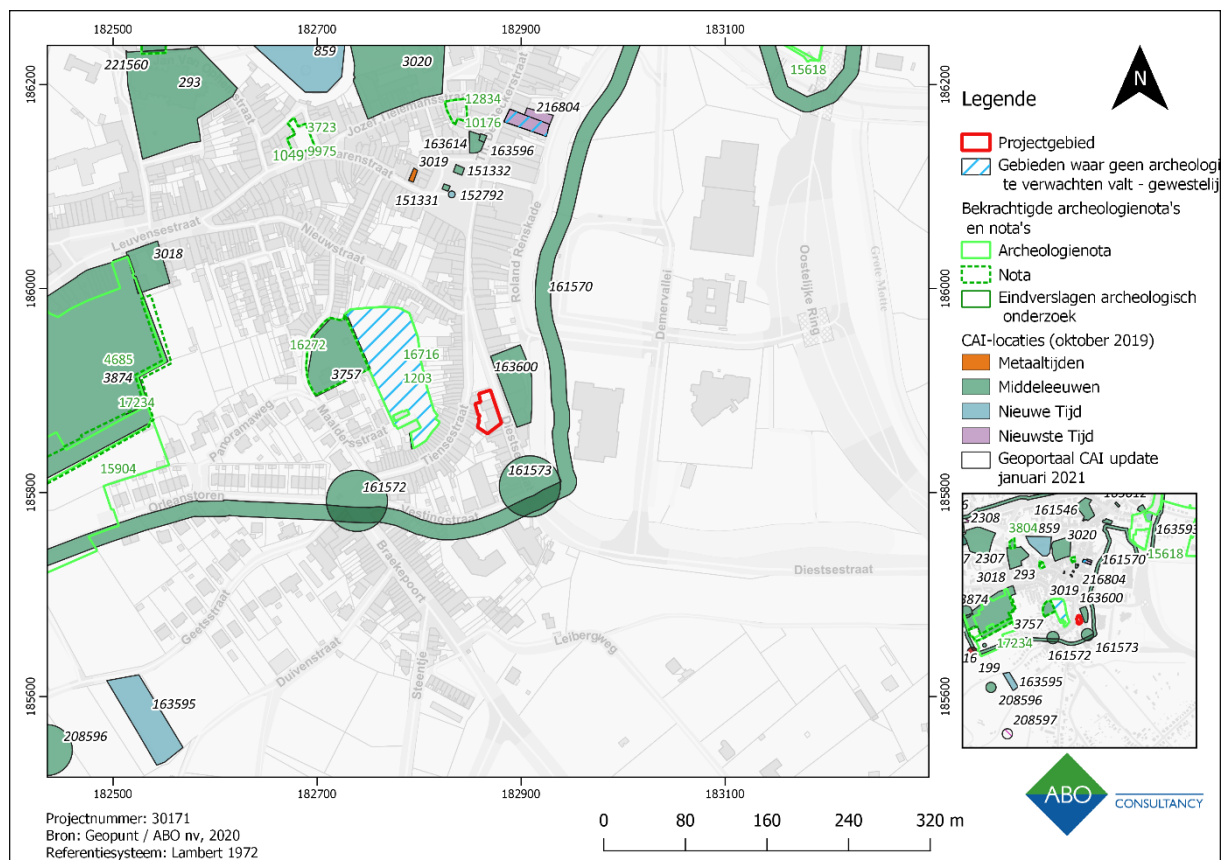
Tabel 3: Tabel met de locatie van het onroerend erfgoed gelegen op of direct langs het projectgebied. (Bron: Inventaris Onroerend Erfgoed, 2018)

4.2.2 CENTRALE ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS

Op het projectgebied zelf bevinden zich geen vermeldingen uit de Centrale Archeologische Inventaris (Figuur 35). Aan de overzijde van de Diestsestraat vermeldt de CAI de locatie van een de ‘Voorste en Achterste Bergmolen’. Dit waren volgens de historische gegevens twee belangrijke watermolens in de late middeleeuwen.

De Middeleeuwse stadsomwalling van Aarschot werden een eerste maal gebouwd op het einde van de 13de eeuw onder Godfried van Brabant. Tijdens zijn heerschappij kende de stad Aarschot een grote bloei en zelfs een gouden eeuw. De nieuwe stadsvesten werden uiteindelijk gebouwd vanaf 1356, waardoor de dichtbevolkte ontstane buitenwijken eveneens van de bescherming van de stadsvesten konden genieten. In 1360 waren er vier grote verstevigde poorten in de nieuwe omwalling die toegang gaven tot de stad (de Waterpoort, de Brakepoort, de Leuvensepoort of Bonewijkpoort en de Schaluinpoort) en werden langs de muur meerdere versterkte torens opgericht. De Orleanustoren is hier nog de laatste getuige van. Door de uitbreiding van deze omwalling kwamen buitenwijken (zoals de Bonewijk en het Schaluin) langs de belangrijkste uitgaanswegen en het begijnhof binnen de ruimere omwalling te liggen. In het noorden, op de rechteroever van de Demer, beschermde een gracht, die aansloot op de Demer en de Grote Laak, het Schaluin. Van de oorspronkelijke stadsomwalling met zijn poorten, waarvan een groot deel werd afgebroken onder de Oostenrijkse keizer Jozef II (1780-1790), blijft in het huidige stadsbeeld weinig herkenbaar. Aan de westzijde van de stad werd tijdens een archeologisch

vooronderzoek het uitbraakspoor van de stadsomwalling aangetroffen in het verlengde van de Albertlaan ²⁰.

Figuur 35: Alle CAI-meldingen in de directe omgeving van het projectgebied. (Bron: Centrale Archeologische Inventaris, 2021).

In een straal van om en bij de 500 meter zijn er 38 meldingen uit de Centrale Archeologische Inventaris. De dateringen van de meldingen omvatten Steentijd, Metaaltijden, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd en Nieuwste Tijd. Het gaat ondermeer om:

ID	Naam	Omschrijving	Datering
161570	Middeleeuwse stadsomwalling	Versterking > Verdedigingselementen > Onbepaald > stadsomwalling die bestond uit muren, wallen en ringgrachten	Middeleeuwen
163600	Voorste en achterste Bergmolen	Twee watermolens	Late Middeleeuwen
161573	Waterpoort	Locatie van een verloren stadspoort op basis van historische en cartografische bronnen.	Middeleeuwen
161572	Brakepoort of Tiensepoort	Locatie van een verloren stadspoort op basis van historische en cartografische bronnen.	Middeleeuwen
3757	De Gracht/Kouterberg	Burcht, donjon/dubbele toren	Volle Middeleeuwen
152792	Armpomp	Waterput > onder de massieve waterpomp (18de eeuw)	Nieuwe Tijd

²⁰ Ibid.; Ceulemans, Van Hees, en Van Hees, *Aarschot 800 jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld. Deel 1*; Smeets, 'Het archeologisch vooronderzoek aan de Leuvensesteenweg te Aarschot'.

151331	Grote Markt I (Zuid)	Restant van een muur in afwisselend ijzerzandsteen en baksteen, slechts 1 steenhoogte bewaard. Kuilspoor met donkergrijze tot zwarte humeuze vulling	Late Middeleeuwen
3020	Drossaerde/Baljuwhuis	Site met Walgracht > residentie met slotgracht: de opvolger van de donjon op de Kouterberg	Middeleeuwen
293	Onze-Lieve-Vrouwekerk	Religie > Kerk > De Gotische kerk werd over de Romaanse kerk heen gebouwd	Volle Middeleeuwen
216804	Theo De Beckerstraat 11	Bewoning > Gegroepeerd > Gebouw plattegronden > 5 muurfragmenten, een riolering, een funderingsboog, een vloer/tuinpad	Nieuwste Tijd (19 ^{de} eeuw)
859	Voormalig Kapucijnenklooster	Religie > Klooster > 18-06-2013: vondstmelding controleput van de riolering opengelegd. De aangetroffen controle put bevindt zich tussen het hoofdgebouw en het losstaand bijgebouwtje. De put is opgebouwd uit baksteen en aan de binnenzijde besmeerd met mortel. Het geheel is overdekt met een tongewelf in een zelfde baksteensoort. Hierin komen drie recente afwateringsbuizen uit.	Nieuwe Tijd (17 ^{de} eeuw)
163596	Sint-Rochustoren	Verdedigingselementen > Stadspoort	Middeleeuwen
163614	Stadhuis	Openbaar gebouw	Late Middeleeuwen
3019	Martelarenstraat	Losse Vondst > Aardewerk > er werden 2 gave urnen gevonden	Metaaltijden (IJzertijd)
151332	Grote Markt II (Noord)	Onbepaald > gracht met een donkere humeuze opvulling: verschillende kleine houtfragmenten en enkele dierlijke botfragmenten in gracht en 3 fragmenten van een bom	Late Middeleeuwen Nieuwste Tijd (WO II)
3018	Hof te Boonewijc/Dekenij	Op basis van kaartstudies, de locatie van de oude Dekenij.	Middeleeuwen
3016	Aureliaanstoren	De Aurelianustoren of Orleanstoren is een hoektoren van het hoger gelegen deel van de stadsomwalling en vormde dankzij zijn strategische ligging als hoogste punt van de streek de belangrijkste uitkijkpost van de oude stadsversterkingen. Mogelijk werd de toren na de troebelen aan het eind van de 16de eeuw pas in de loop van de 17de eeuw hersteld. De toren dateert bijgevolg in zijn huidige vorm uit de 16de-17de eeuw, maar gaat waarschijnlijk terug tot periode waarin Aarschot zijn eerste stadsomwalling kreeg. ²¹	Middeleeuwen
199	Orleanstoren Ar4	Locatie waar in de jaren 1970 lithisch materiaal werd aangetroffen (collectie Vermeesch).	Steentijd
151006	Leuvensesteenweg	Vermelding is het resultaat van archeologisch vooronderzoek in 2010. Er werd een uitbraakspoor van de stadsmuur aangetroffen. Op het einde van de 18de eeuw is de muur zeer grondig afgebroken en werden zelfs de funderingen uitgegraven voor recuperatiemateriaal. ²²	Middeleeuwen

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, 'Aurelianustoren'.

²² Smeets, 'Het archeologisch vooronderzoek aan de Leuvensesteenweg te Aarschot'.

161571	Bonewijkpoort of Leuvensepoort	Locatie van een verloren stadspoort op basis van historische en cartografische bronnen.	Middeleeuwen
163595	Diefskerkhof	De vermoedelijke locatie van een kerkhof in de 16de eeuw.	Nieuwe Tijd
3874	Sint-Niklaasklooster	Het klooster werd gesticht in 1439 en hield op te bestaan tijdens de Franse Revolutie(1796). De gebouwen werden in 1798 verkocht aan een privé-persoon. Het klooster onderging in deze lange periode de onvermijdelijke verbouwingen, ondermeer na een storm in 1596. De laatste gebouwen van het klooster – waaronder de tiendenschuur- werden vóór WO II gesloopt, een deel van de kloostermuur werd erna nog teruggevonden In de jaren 1960 werden er sporen aangetroffen van de begraafplaats rond de kapel van het klooster. Ook restanten van een muur (misschien van de kapel?) en fragmenten van vensterbogen werden teruggevonden bij een opgraving na vondstmelding in 2010. ²³	Middeleeuwen
208596	Geetsstraat I	Locatie van een losse vondstmelding van een muntfragment van Jan II-Sterling 1494-1312	Middeleeuwen

Tabel 4: Overzichtstabel CAI-locaties. (Bron: Centrale Archeologische Inventaris, 2021)

4.2.3 ARCHEOLOGISCHE VOORONDERZOEKEN IN DE DIRECTE OMGEVING

In de directe omgeving van het projectgebied zijn verschillende locaties van uitgevoerde archeologienota's aanwezig (Figuur 35). ID's 1203 en 16716 bevinden zich ten westen van het projectgebied, op korte afstand op de natuurlijke helling. De archeologienota's uit 2016 (ID 1203) en 2020 (ID 16716) concludeerden geen verder vooronderzoek door een eerder archeologisch onderzoek in 2012. De zone werd daarna GGA-zone. De enkele diepgaandere onderzoeken die uitgevoerd zijn in de binnenstad geven een inkijk in de middeleeuwse stad Aarschot. Een goed voorbeeld hiervan is de opgraving in de Martelarenstraat. Algemeen kan geconcludeerd worden dat de stad meerdere cultuurlagen heeft maar nog on-onderzocht is tot heden. Hoe dan ook is het potentieel zeer hoog.

ID	Naam	Type	Datum
1203	Vooronderzoek_Aarschot_Molenberg	archeologienota	2016-29-11
16716	Vooronderzoek_Aarschot_Molenberg	archeologienota	2020-11-19
11495	Vooronderzoek_Aarschot_Maalterstraat	archeologienota	2019-06-14
12834	Vooronderzoek_Aarschot_Tielemansstraat 10-12-14	nota	2019-10-28
15904	Vooronderzoek_Aarschot_Aarschot, De Torens	archeologienota	2020-08-27
8964	Vooronderzoek_Aarschot_Jan Van Ophemstraat	nota	2018-10-17
3804	Vooronderzoek_Aarschot_Jan Van Ophemstraat	archeologienota	2017-06-16
9975	Vooronderzoek_Aarschot_Martelarenstraat	nota	2019-01-22
3723	Vooronderzoek_Aarschot_Martelarenstraat	archeologienota	2017-12-06
4685	Vooronderzoek_Aarschot_Leuvensestraat	archeologienota	2017-09-07
16272	Vooronderzoek_Aarschot_Maalterstraat	nota	2020-10-05
10176	Vooronderzoek_Aarschot_Tielemansstraat 10-12-14	archeologienota	2019-02-09
17234	Vooronderzoek_Aarschot_Leuvensestraat	nota	2021-01-05

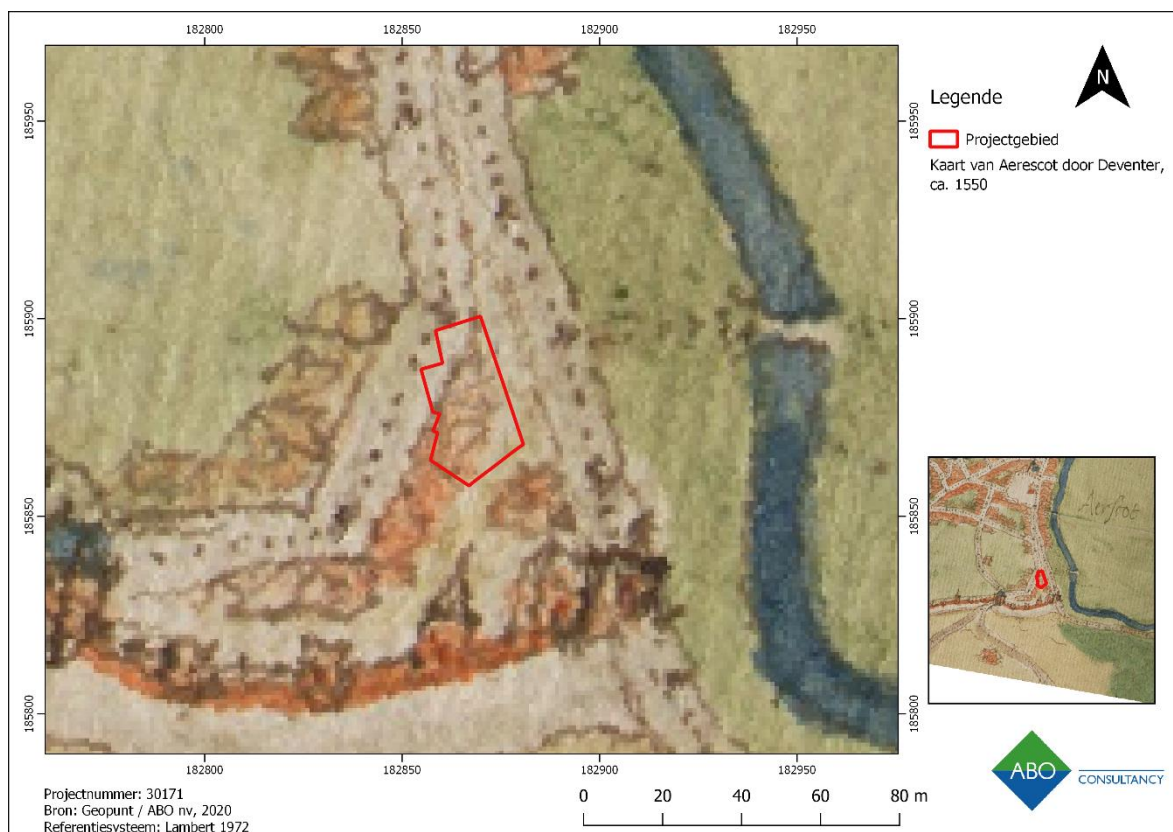
Tabel 5: Overzichtstabel bekrachtigde archeologienota's en nota's. (Bron: Centrale Archeologische Inventaris, 2021)

²³ Pauwels, 'Rapportage vondstmelding te Aarschot - Leuvensestraat 94 (prov. Vlaams-Brabant)'.

4.3 CARTOGRAFISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN

4.3.1 KAART VAN 'AERSCOT' DOOR JACOB VAN DEVENTER (CA. 1550-1565)

De oudste iconografische bron die een inzicht verschaft in het projectgebied, is de kaart van Aarschot door Jacob van Deventer (eind 16de eeuw). Doordat het landschap dermate aangepast is doorheen de eeuwen, was georefereren van de kaart niet geheel accuraat mogelijk. De positie van het projectgebied op onderstaande kaart is afwijkend van de realiteit. Het tracé van zowel de Tiensestraat als de Diestsestraat is reeds aanwezig. Het projectgebied was volgens de kaart reeds in de tweede helft van de 16de eeuw bebouwd. Ten zuiden ervan prijkt de stadsmuur met twee poorten en verschillende torens ²⁴.

Figuur 36: Detail van de kaart van 'Aescot' van Jacob van Deventer met het projectgebied. (Bron: KBR)

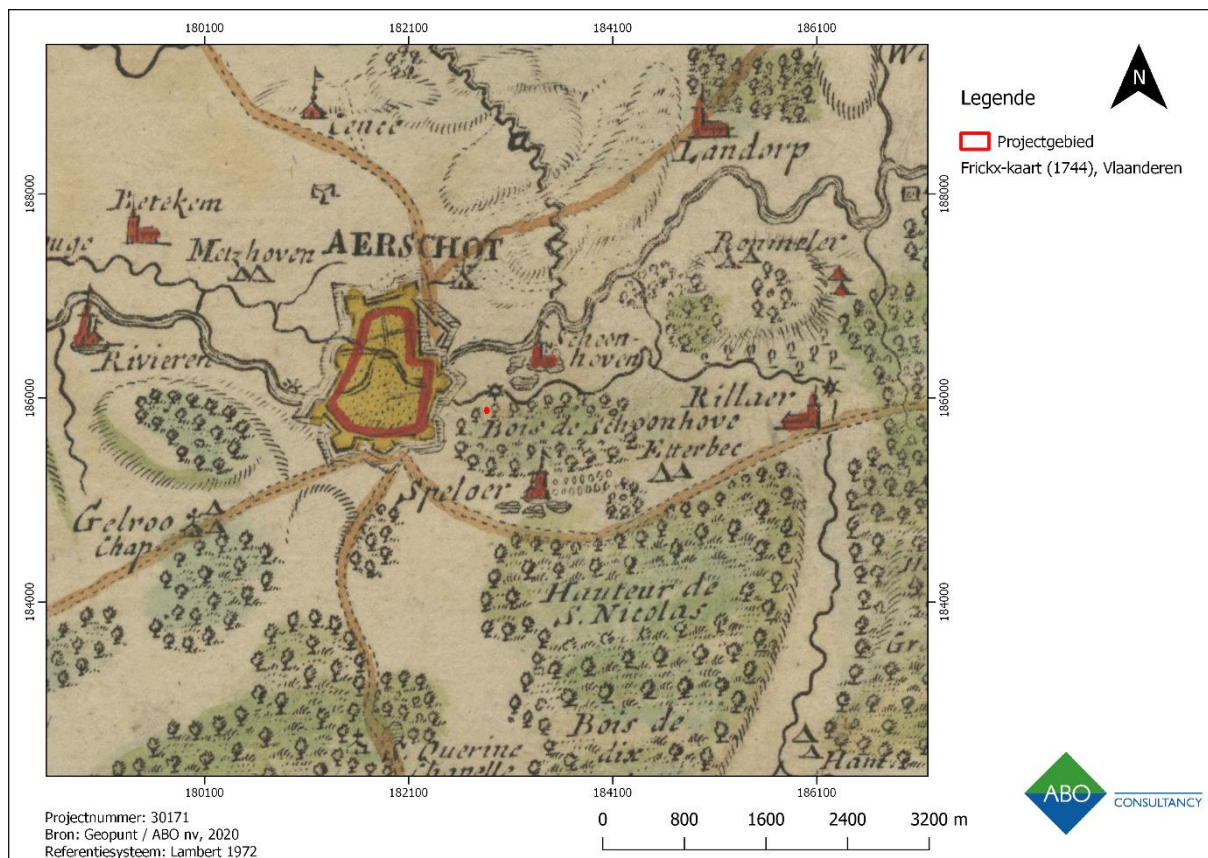
4.3.2 FRICXKAART OF KAART VAN DE NEDERLANDEN (CA. 1712-1744)

Op de Fricxkaart ligt het projectgebied ter hoogte van het 'Bois de Schoonhove' (Figuur 37). Deze locatie is echter te oostelijk om correct te zijn. In realiteit zou het projectgebied westelijker binnen de stadsmuren moeten liggen.

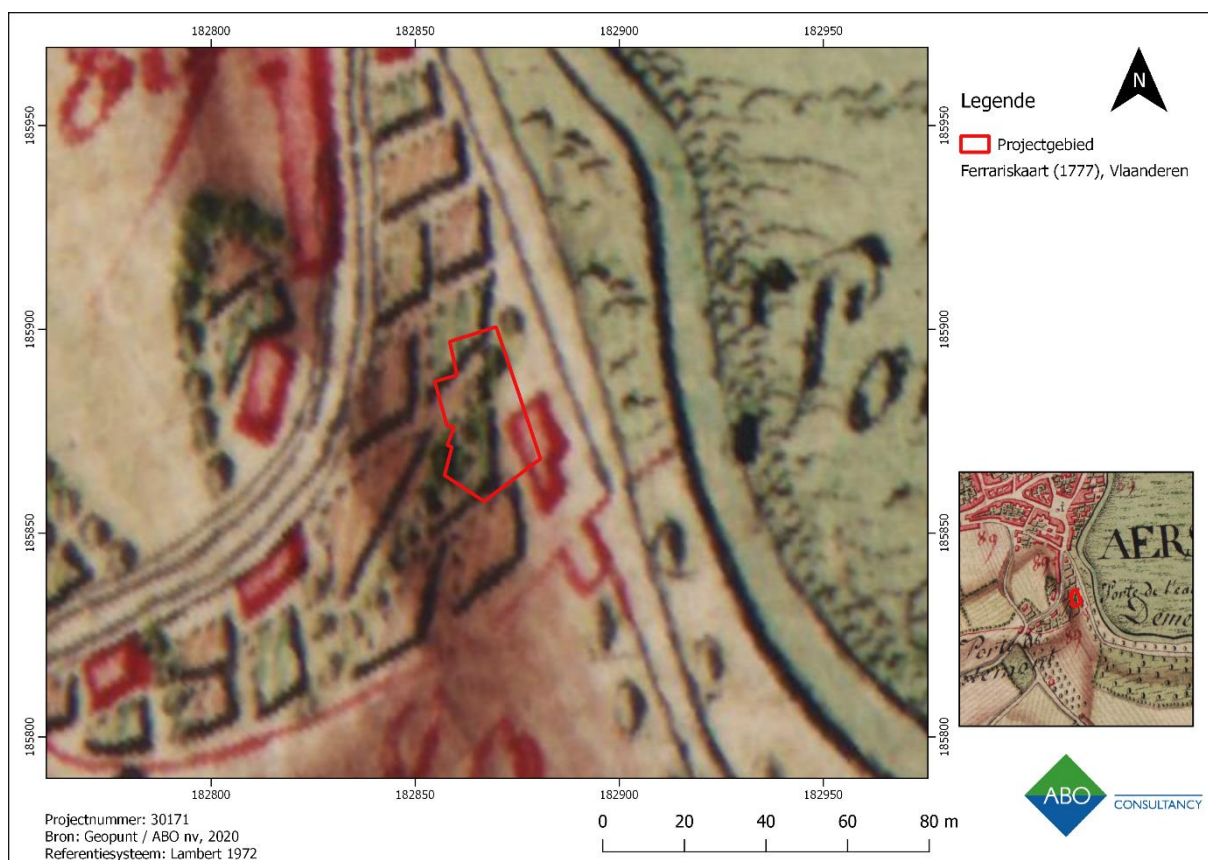
4.3.3 FERRARISKAART (1771- 1778)

Op de Ferrariskaart is te zien dat het wegennet geheel overeenstemde met het huidige wegennet (Figuur 38). In realiteit ligt het projectgebied net iets noordelijker. De Ferrariskaart toont een onbebouwd terrein aan. Het werd echter wel gecultiveerd in verschillen plotten, vermoedelijk gaat het om stadstuinen.

²⁴ van Deventer, 'Aerscot'.

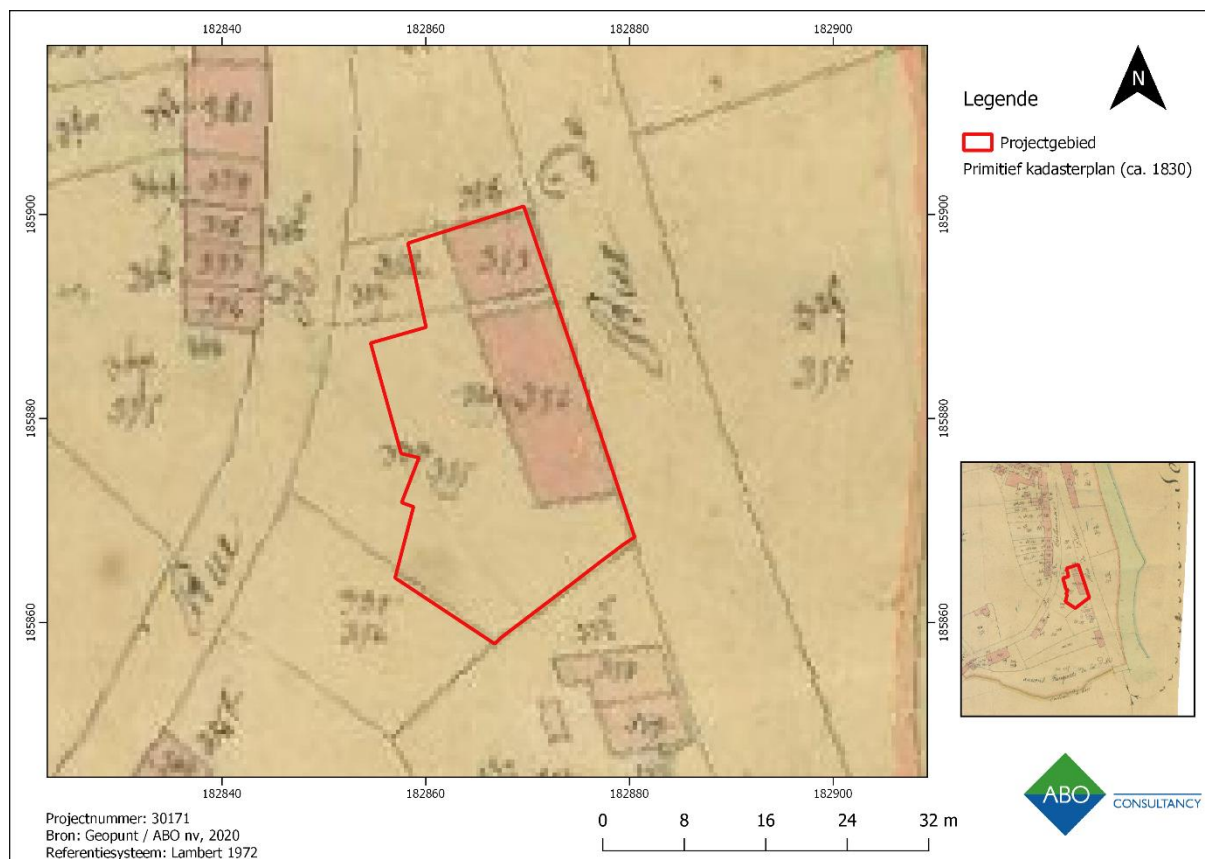
Figuur 37: Frickxkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 38: Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

4.3.4 PRIMITIEF KADASTERPLAN (CA. 1830)

Het projectgebied aan de *Rue de Diest* komt niet overeen met de huidige contouren percelen. In ca. 1830 liepen de percelen door tot aan de *Rue de Tirlemont*. Op het projectgebied toont het primitief kadasterplan een smal volume en een mogelijk breedhuis. Over het grondgebruik rondom de bebouwing valt geen informatie af te leiden.

Figuur 39: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

4.3.5 ATLAS DER BUURTWEGEN (1843–1845)

Op de Atlas der Buurtwegen komt de locatie van het wegennet overeen met deze van het huidige wegennet (Figuur 40). Het projectgebied aan de *Dietersche Straet* is bebouwd met twee volumes verspreid over een breed en smal perceel. Het zuidelijke breedhuis komt niet overeen met de huidige contouren van de bebouwing. Over het grondgebruik rondom de bebouwing valt geen informatie af te leiden.

4.3.6 VANDERMAELENKAART OF CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)

Analoog aan de vorige kaarten, valt het wegennetwerk samen met het huidige wegennet. De kaart geeft echter te weinig details weer om meer informatie te verschaffen over het projectgebied (Figuur 41).

Figuur 40: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 41: Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

4.3.7 DE KAARTEN VAN CHRISTIAAN C. POPP OF POPPKAART (1842-1879)

De algemene situatie van de Poppkaart komt grotendeels overeen met de kartering van de Atlas der Buurtwegen en de Vandermaelenkaart (Figuur 42). Toch is heel duidelijk dat het breedhuis ondertussen de gehele straatbreedte van het perceel heeft ingenomen door uitbreidingen naar het zuiden maar ook naar het noordwesten. Het noordelijke smalle pand is opgetekend als een hoofdvolume met koer en een L-vormige aaneengesloten achterbouw.

Figuur 42: Poppkaart met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

De Poppkaart kan echter meer informatie geven over het gebruik van de terreinen en het eigenaarschap.²⁵ Uit de legger blijkt het uitgebreide breedhuis in eigendom van dhr. Merstens en was mogelijk in gebruik als herberg. De smalle woning behoorde in ca. 1830 toe aan een zekere Bernardus Mommens, een koopman uit Aarschot.

Art. 957. — Merstens, Josephus-Leopoldus, herbergier, Aerschot.					
H	355*	Hof	3	2,45	
	354*	Huis	4,60	8	3,32 171,00
			8,00		5,77 171,00

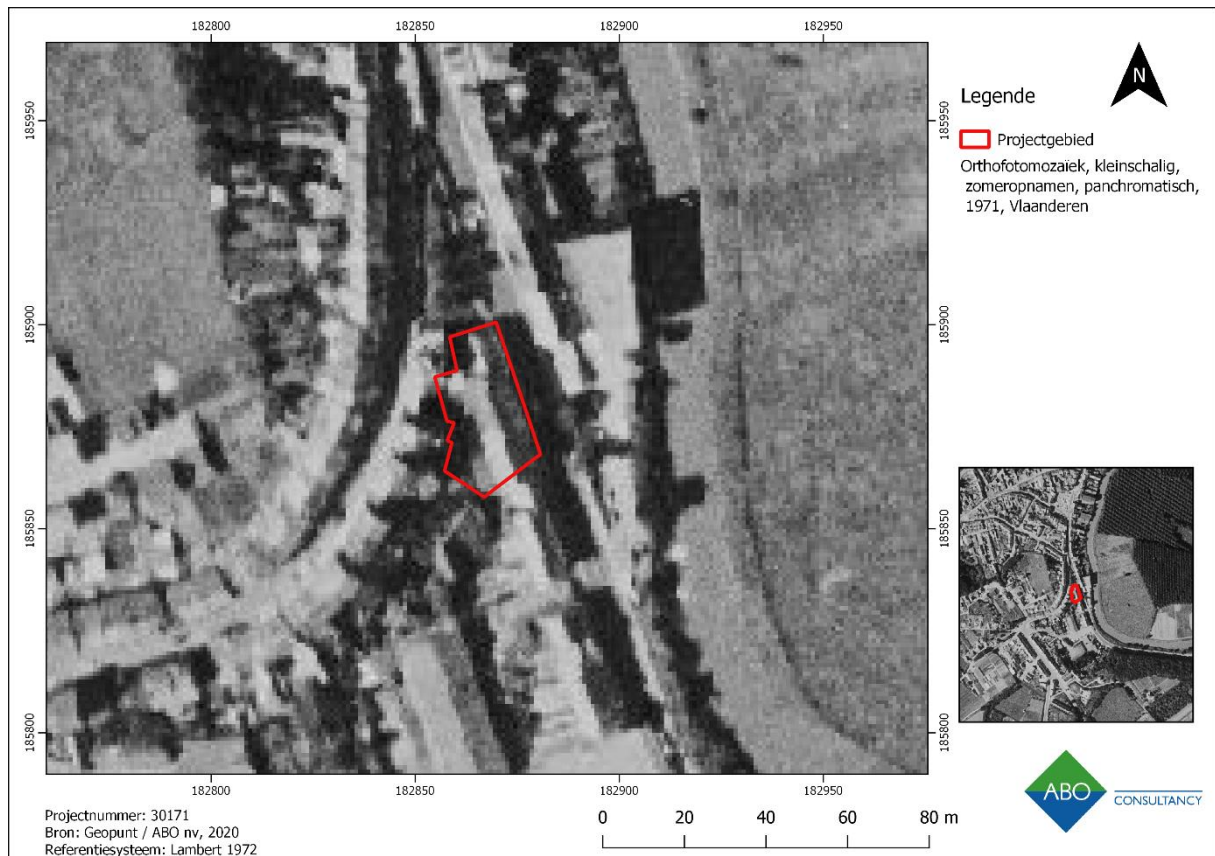
Art. 1059. — Mommens, Bernardus, koopman, Aerschot.					
H	352	Hof	80	2	76
	353*	Huis	6	23	4 6,00
	353*	,	64	21	46 18,00
			1,50		1,26 24,00

²⁵ Philippe-Christian, *Atlas cadastral de Belgique*, 1842; Philippe-Christian, *Atlas cadastral de Belgique*, 1842.

4.4 RECENTE LANDSCHAPSVERANDERINGEN

Uit recente topografische kaarten en luchtfoto's blijkt dat het stratennet dat het projectgebied omvat nagenoeg ongewijzigd is gebleven vanaf de helft van de 20ste eeuw. De verspreide bebouwing langs de straten is naarmate de tijd toegenomen. De beschikbare topografische kaarten tussen 1873 en 1989 bevestigen enkel dat beide percelen bebouwd waren, zonder enige details. De kaarten werden daarom ook niet opgenomen. Ook de luchtfoto van 1971 geeft weinig details over het projectgebied (Figuur 43).

De luchtfoto van 1979-1990 toont echter wel aan dat het perceel 352F al braakliggend was (Figuur 44). Het perceel was rond 2000 licht bebost (Figuur 45).

Figuur 43: Orthofotomosaïek uit 1971 met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 44: Orthofotomozaïek uit 1990 met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

Figuur 45: Orthofotomozaïek uit 2000 met aanduiding van het projectgebied. (Bron: Geopunt, 2021)

5 BESLUIT

5.1 INTERPRETATIE EN DATERING

Op basis van de landschappelijke, archeologische en historische gegevens kan een inschatting gemaakt worden van de aard en ouderdom van het archeologische potentieel ter hoogte van het projectgebied.

Het projectgebied bevindt zich gedeeltelijk binnen een vastgestelde archeologische zone ('Historische stadskern van Aarschot') in de Dijle-Gete-Demeris (ca. 10-20m TAW) tussen de Zuiderkempes (ca. 10-20m TAW) en het Hageland (ca. 20-100m TAW). De ondergrond ter hoogte van het projectgebied wordt gekenmerkt door OB-bodems, zuiver antropogeen van aard. Het projectgebied aan de Diestsestraat ligt ten zuiden van het stadscentrum van Aarschot, in de splitsing tussen de Tiensestraat en Diestsestraat, twee oude verbindingbanen.

Archeologische vondsten in de omgeving suggereren menselijke aanwezigheid tijdens quasi alle historische perioden, maar wel met een focus op de middeleeuwen en nieuwe tijd. Op het projectgebied zelf bevinden er geen vermeldingen. Aan de overzijde van de Diestsestraat vermeldt de CAI wel de locatie van de 'Voorste en Achterste Bergmolen'. Dit waren volgens de historische gegevens twee belangrijke watermolens in de late middeleeuwen. Net ten zuiden van het projectgebied lag een gedeelte van de historische stadsomwalling. De Diestsestraat werd afgesloten door de Waterpoort en de Tiensestraat door de Brakepoort (of Tiensepoort). In 1356 startte men met een vernieuwing en uitbreiding van de bestaande stadsomwalling. De Brake- en Waterpoort waren twee van de vier nieuwe grote versterkte poorten die in 1360 gebouwd werden. Het merendeel van de stadspoorten en de omwalling werden afgebroken in de laatste decennia van de 18de eeuw. De gevel van het huidige gebouw dateert uit de eerste decennia van de 20ste eeuw. Het gebouw zelf is mogelijk ouder.

Op historisch kaartmateriaal wordt bevestigd dat het projectgebied gesitueerd is langsheen een aloude verbindingsweg tussen Aarschot en Diest. Vanaf de kaart van Jacob van Deventer uit ca. 1550 is het huidige stratenplan aanwezig en is bebouwing gekarteerd in het tussenliggende gebied. De Ferrariskaart kan een gedeelte van deze bebouwing bevestigen maar toont ter hoogte van het projectgebied vooral stadstuinjes en kleine percelen akkerland. Het primitief kadasterplan van ca. 1830 toont al een opsplitsing in twee percelen dat in breedte aan de Diestsestraat overeenkomt met de huidige dimensies. De tuinen liepen echter toe tot aan de Tiensestraat. Ter hoogte van het huidige gebouw aan nr. 29 stond reeds een breedhuis dat nog niet de hele straatbreedte innam. Op perceel 352F stond evenzeer een woning maar smaller van omvang. De latere 19de-eeuwse kaarten bevestigen dit. De Poppkaart echter toont een uitbreiding van het breedhuis naar het zuiden en westen toe. Ook is het perceel verkleind tot een ingesloten koer. Het noordelijke smalle pand is opgetekend als een hoofdvolume met koer en een L-vormige aaneengesloten achterbouw. De Poppkaart kan echter meer informatie geven over het gebruik van de terreinen en het eigenaarschap.²⁶ Uit de legger blijkt het uitgebreide breedhuis in eigendom van dhr. Merstens en was mogelijk in gebruik als herberg. De smalle woning behoorde in ca. 1830 toe aan een zekere Bernardus Mommens, een koopman uit Aarschot. De 20ste-eeuwse luchtfoto's tonen een lang rechthoekig volume, afwijkend van het volume op de Popp-kaart. Het is onduidelijk wanneer het gebouw herbouwd, gerenoveerd of opnieuw opgetrokken is. Het noordelijke huis is niet meer aanwezig op de luchtfoto van 1979-1990.

²⁶ Philippe-Christian, *Atlas cadastral de Belgique*, 1842; Philippe-Christian, *Atlas cadastral de Belgique*, 1842.

5.2 INSCHATTING POTENTIEEL TOT KENNISVERMEERDERING

Deze archeologienota kwam tot stand naar aanleiding van de aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen aan Diestsestraat 29 te Aarschot, in de provincie Vlaams-Brabant. Het projectgebied komt overeen met percelen 24662H0354/00T000 en 24662H0353/00F000 (Aarschot, afdeling 2, sectie H) dat gelegen is aan de Diestsestraat dat gelegen is in de zuidelijke zone van de historische stadskern. Deze kern is tevens een archeologische zone. Het terrein is momenteel grotendeels bebouwd. In totaal beslaat het projectgebied een oppervlakte van ca. 680,57m². Het terrein omvat bebouwing en een beperkte groene zone als tuingedeelte. Deze archeologienota beschrijft de geplande aanvraag tot een grondige renovatie van de bestaande panden. Het projectgebied bevindt zich volgens het Gewestplan uitsluitend in woongebied. Het doel van dit onderzoek is driedig. Ten eerste wordt er op basis van de beschikbare informatie nagegaan of er archeologische resten te verwachten zijn op het terrein. Ten tweede wordt nagegaan hoe goed deze resten zijn bewaard en in hoeverre ze zijn bedreigd door de geplande werken. Ten derde wordt nagegaan wat het potentieel tot kennisvermeerdering is.

1. Meldingen uit de Centrale Archeologische Inventaris geven vooral een potentieel weer voor de (late)middeleeuwen, Nieuwe Tijd en Nieuwste Tijd. Toch zijn er in de buurt sporen gevonden uit de Steentijd en Romeinse tijd teruggevonden. Op het projectgebied zelf bevinden zich geen vermeldingen. Aan de overzijde van de Diestsestraat vermeldt de CAI wel de locatie van de 'Voorste en Achterste Bergmolen'. Dit waren volgens de historische gegevens twee belangrijke watermolens in de late middeleeuwen. Net ten zuiden van het projectgebied lag een gedeelte van de historische stadsomwalling ('Middeleeuwse Stadsomwalling' (ID 161570).
2. Uit historisch en landschappelijk onderzoek blijkt dat het projectgebied reeds voor een groot gedeelte bebouwd was vanaf de tweede helft van de 16de eeuw. Dit gedeelte behoorde toen al tot de historische kern van Aarschot. De exacte details van de bouwfasen op beide percelen konden niet volledig achterhaald worden. Wel is zeker dat beide percelen vanaf 1830 tot heden bebouwd waren. De huidige bebouwing van nr. 29 heeft één vastgestelde kelderruimte met een bestaande ingreep van ongeveer 359cm-MV. In de tuinzone is een tweede kelderruimte zichtbaar, maar dit moet na de sloop onderzocht worden. De initiatiefnemer plant het behoud van de voorgevel van nr. 29. De rest van het gebouw zal gesloopt worden, alsook de ondergrondse elementen. Op perceel 353F plant men appartementsgebouwen uit verschillende verdiepingen terwijl op nr. 29 de huidige bouwlagen gerespecteerd zullen worden. Waar heden ongeveer 412m² ingenomen is als bebouwing zal dit bij de nieuwe plannen vergroten naar ca. 610m². De nieuwe kelder zal ongeveer eenzelfde oppervlakte onder de volledige nieuwbouw hebbe. De nieuwe kelder zal een diepte hebben van ca. 354cm-MV. Voor de liftschaft wordt een diepte van 464cm-MV geambieerd. Hier komt nog een buffer van ca. 50cm bij voor het archeologisch bodemarchief.
3. Op basis van de bovenstaande argumenten wordt besloten dat het potentieel tot kennisvermeerdering hoog is voor het projectgebied. Geen enkel gedeelte van het projectgebied blijft onaangeroerd.

5.3 SAMENVATTING

Op basis van de bovenstaande argumenten wordt besloten dat er een **hoog potentieel tot kennisvermeerdering** is voor het projectgebied.

Omdat nieuwe ingrepen in door historisch aangetoonde bronnen reeds bebouwd waren vanaf de tweede helft van de 16de eeuw, er een hoge kenniswinst naar middeleeuwse en post-middeleeuwse perioden gepland is in een definitief vastgestelde archeologische zone, is de huidige bureaustudie niet afdoende. Deze vaststelling doet ons concluderen dat verder archeologisch onderzoek aan te raden is en wordt er aldus gepleit voor een ***archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem en een vooronderzoek in de vorm van proefputten*** voor het projectgebied zodoende omkaderd in het Programma van Maatregelen.

Het gehele onderzoek betreft een traject met uitgesteld onderzoek omwille van economische en/of juridische redenen aangezien de bestaande gebouwen eerst gesloopt moeten worden.

6 KWALITEITSCONTROLE EN ONDERTEKENING

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Patrick Hambach	General Director		15/03/2021
Toon Moeskops	Business Unit Manager		15/03/2021
Anouk Van der Kelen	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		15/03/2021

7 BIBLIOGRAFIE

Kaart van Villaret, Institut National de l'Information Géographique et Forestière, Sint-Mande (France), CH 292, uitgegeven in 1745, schaal 1:14.400.

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor Zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1770-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.

Atlas van de Buurtwegen, opgesteld naar aanleiding van de wet op de buurtwegen van 10 april 1841, schaal 1:2.500 (overzichtsplannen schaal 1:10.000).

Topografische kaart van België, Philippe Vandermaelen, uitgegeven in 1846-1854, schaal 1:20.000.

Geopunt Vlaanderen, Orthofoto's 1971, 1979-1990, 2002-2003, 2014, 2015, 2016, 2020, *Diestsestraat 29, Aarschot* [online], <http://www.geopunt.be> (geraadpleegd op 28 januari 2021)

Agentschap Onroerend Erfgoed. 'Aurelianustoren'. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 28 januari 2021. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/41433>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. 'Demervallei tussen Aarschot en Diest'. *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 29 april 2020. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/135004>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. 'Historische stadskern van Aarschot'. *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 3 september 2018. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140036>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. 'Historische stadskern van Aarschot (vaststelling)'. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 27 januari 2021. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11873>.

Antrop, Marc, Veerle Van Eetvelde, Jo Janssens, Ilse Martens, en Sylvie Van Damme. 'Traditionele landschappen van het Vlaamse Gewest'. Gent: Universiteit Gent - Vakgroep Geografie, maart 2002.

Baeyens, L., en G. Scheys. *Verklarende tekst bij het kaartblad Aarschot 75 W*. Gent: Instituut tot aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw, 1958.

Ceulemans, Jef, Ivo Van Hees, en Joris Van Hees. *Aarschot 800 jaar. Geschiedenis van Aarschot in woord en beeld. Deel 1*. Aarschot, 2012.

Deventer, Jacob van. 'Aerscot'. s.l.: s.n., 1565 1550. Koninklijke Bibliotheek van België. <http://uurl.kbr.be/1043747>.

Gullentops, Frans, en L. Wouters. *Delfstoffen in Vlaanderen*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Brussel, 1996.

Gyseling, Maurits. *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*. Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960.

Laga, P., Stephen Louwye, en Stéphane Geets. 'Paleogene and Neogene Lithostratigraphic Units (Belgium)'. *Geologica Belgica* 4(1/2) (2002): 135–52.

Mertens, J. 'Een urnengravelveld te Aarschot-Langdorp (Brabant)'. *Eigen Schoon en De Brabander* 34 (1951): 321–41.

Pauwels, Dirk. 'Rapportage vondstmelding te Aarschot - Leuvensestraat 94 (prov. Vlaams-Brabant)', 2010.

Philippe-Christian, Popp. *Atlas cadastral de Belgique: Aerschot*. Brugge: Popp, 1842.

Philippe-Christian, *Atlas cadastral de Belgique: Langdorp*. Brugge: Popp, 1842.

Smeets, Maarten. 'Het archeologisch vooronderzoek aan de Leuvensesteenweg te Aarschot', 2010.

Van Ranst, E., en C. Sys. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*. Gent: Laboratorium voor Bodemkunde, 2000.

Vermeersch, P. M. *Steentijdmateriaal uit het noordelijk Hageland. Deel I - Tekst*. Nationaal Centrum voor Oudheidkundige Navorsingen in België, 1976.

'VRIJE VAKSCHOOL VAN DE KRISTEN WERKLIEDENBOND VZW - 0410.985.931 - Aarschot (3200)'. Geraadpleegd 1 februari 2021. <https://trendstop.knack.be/nl/detail/410985931/vrije-vakschool-van-de-kristen-werkliedenbond.aspx>.